

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra sociální patologie a sociologie

Efekt přihlížejícího a jeho projevy v současné společnosti

Bakalářská práce

Autor:	Denisa Kost'ová
Studijní program:	B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Sociální patologie a prevence
Vedoucí práce:	PhDr. Jan Hubert
Oponent práce:	prof. PhDr. Blahoslav Kraus, CSc.

Zadání bakalářské práce

Autor:	Denisa Kost'ová
Studium:	P17P0356
Studijní program:	B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Sociální patologie a prevence
Název bakalářské práce:	Efekt přihlížejícího a jeho projevy v současné společnosti
Název bakalářské práce AJ:	The Bystander effect in contemporary society

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se zaměřuje na problematiku efektu přihlížejícího nebo-li bystander efektu a na jeho vliv na jedince v sociálních situacích. Teoretická část se zabývá objasněním klíčových pojmů a jevů týkajících se této problematiky. Popisuje vliv situačních a osobnostních faktorů na jedince v krizové situaci ovlivňující prosociální jednání přihlížejícího. V empirické části je použita kvantitativní metoda zkoumání, která na základě získaných dat, formou dotazníku, mapuje míru výskytu a zkušenost lidí s touto problematikou.

ČÍRTKOVÁ, Ludmila. Forenzní psychologie. 3., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-461-9. ČÍRTKOVÁ, Ludmila a Petra VITOUŠOVÁ. Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-2014-2. HAYES, Nicky. Základy sociální psychologie. Vyd. 6. Přeložil Irena ŠTĚPANÍKOVÁ. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-909-5. NAKONEČNÝ, Milan. Sociální psychologie. Vyd. 2., rozš. a přeprac. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1679-9. VELIKOVSKÁ, Martina. Psychologie obětí trestných činů: proces viktimizace, status oběti a jeho význam, prevence a vyrovnávání se s viktimizací, reálné případy z policejní praxe. Praha: Grada, 2016. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4849-8. Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů, v platném znění

Garantující pracoviště:	Katedra sociální patologie a sociologie, Pedagogická fakulta
Vedoucí práce:	PhDr. Jan Hubert
Oponent:	prof. PhDr. Blahoslav Kraus, CSc.
Datum zadání závěrečné práce:	13.2.2019

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucího práce PhDr. Jana Huberta samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 29.4. 2020

Denisa Kost'ová

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala svému vedoucímu bakalářské práce panu PhDr. Janu Hubertovi za vstřícný přístup, odborné vedení, cenné rady a ochotu během tvorby této práce a konzultací. Rovněž děkuji všem respondentům za ochotu spolupracovat při dotazníkovém šetření.

Anotace

KOŠŤOVÁ, Denisa. *Efekt přihlížejícího a jeho projevy v současné společnosti*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2020. 73 s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce je zaměřena na efekt přihlížejícího z pohledu a zkušeností lidí v současné společnosti. Teoretická část charakterizuje hromadné chování a krizové situace, jichž je tento efekt součástí. Podrobněji je popsán samotný efekt přihlížejícího jak z teoretické, tak z praktické části pomocí psychologických experimentů, spolu s jeho situačními a osobnostními faktory. Součástí teoretické části je i definice pojmů úzce souvisejících s danou problematikou. V závěru teoretické části je pozornost soustředěna na zvládání krizových situací a možná preventivní opatření, kterými by se mohl efekt přihlížejícího alespoň částečně potlačit či zmírnit. Empirická část bakalářské práce mapuje formou dotazníkového šetření zkušenosti a povědomí současné společnosti o této problematice. Zároveň však ve druhé části dotazníku zkoumá formou modelových situací, jak by lidé v současné společnosti v krizových situacích pravděpodobně reagovali či se zachovali, a co by je mohlo ovlivnit.

Klíčová slova: hromadné chování, krizová situace, efekt přihlížejícího, situační faktory, osobnostní faktory, zvládání zátěžových situací

Annotation

KOŠŤOVÁ, Denisa. *The bystander effect in contemporary society*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2020. 73 pp. Bachelor Degree Thesis.

This bachelor thesis is focused on the effects of bystander intervention from the perspective and experience of people in contemporary society. The theory part characterizes the mass behavior and critical situations of which this effect is a part of. Furthermore, the bystander effect is described in more detail, both theoretically and practically, using psychological experiments, along with situational and personality factors. The theoretical part also includes definitions of terms closely related to the issue. At the end of the theoretical part, the focus is on the management of crisis situations and possible preventive measures that could at least partially suppress or mitigate the bystander intervention. The empirical part of the bachelor thesis is examined in the form of a questionnaire survey which asks about the experience and awareness of modern society on this issue. At the same time, however, the second part of the questionnaire examines, in the form of model situations, how people of modern society would most likely react or behave in emergency situations and what might affect their decisions.

Keywords: mass behavior, emergency situation, bystander effect/bystander intervention, situational factors, personality factors, managing stress situations

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářská práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2017 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, dizertačními a habilitačními pracemi na UHK) a s rektorským výnosem č. 9/2020 (Přechodná změna způsobu odevzdání bakalářských a diplomových prací).

Datum: .....

Podpis studenta: .....

Obsah

Úvod	9
1 Hromadné chování v krizových situacích.....	11
1.1 Hromadné chování	11
1.2 Běžné typy náročných situací a reakce na ně	13
1.3 Charakteristika krizových situací.....	15
2 Efekt přihlížejícího	17
2.1 Pluralistická ignorance a difuze odpovědnosti	22
2.2 Experimenty a efekt přihlížejícího v praxi	23
3 Faktory ovlivňující prosociální chování	28
3.1 Situační faktory	29
3.2 Osobnostní faktory	30
3.3 Sociální normy a morálka	32
4 Zvládání zátěžových situací a možnosti prevence efektu přihlížejícího	37
4.1 Zvládání zátěžových situací.....	37
4.2 Možnosti prevence efektu přihlížejícího.....	43
5 Výzkum zkušeností lidí s efektem přihlížejícího a jejich potencionální reakce na modelové situace	46
5.1 Stanovení cíle a hypotéz	46
5.2 Metoda výzkumného šetření.....	48
5.3 Zpracování získaných dat a informací	49
5.4 Shrnutí a závěr výzkumného šetření.....	65
Závěr	69
Seznam použitých zdrojů	71
Seznam grafů.....	74
Přílohy.....	75

Úvod

Téma bakalářské práce jsem si zvolila z důvodu zajímavosti této problematiky, která je v současné době aktuální, a ještě více viditelná, díky sociálním sítím a médiím. Poukazuje na nebezpečnost nečinnosti a nezájmu ostatních lidí o druhé, což je pro současnou uspěchanou, konzumní společnost výrazným znakem. Ale také na základě svých zkušeností z běžného života, kdy jsem sama byla svědkem nějaké krizové situace, která vyžadovala pomoc a nutilo mě to přemýšlet o tom, proč vlastně někteří lidé nepomohou.

O efekt přihlížejícího či bystander efekt/fenomén (ne)poskytování pomoci, se začali zajímat odborníci přibližně koncem 60. let 20. století. Zájem o problematiku byl podnícen sledem několika závažných a nevšedních událostí, které přiměli lidi se zamýšlet nad morálními hodnotami společnosti. Tento jev se zkoumal experimentálně v psychologických laboratořích ale i v přirozených podmínkách. Nejznámějšími odborníky zabývající se touto problematikou byla dvojice amerických psychologů B. Latané a J. M. Darley, kteří mimo jiné zavedli pojem „nonhelping bystander“. Efekt přihlížejícího lze zařadit pod obecnější pojem, a to prosociální chování. Lidé se stávají svědky chování, které není v souladu s určitými normami. Tento efekt říká, že se stoupajícím počtem přihlížejících u nějaké nehody či krizové situace, klesá pravděpodobnost zásáhnutí a pomoci, jelikož dochází k difuzi odpovědnosti a pluralistické ignoranci (Čírtková, 2009, s. 125-126).

Cílem této práce je ve čtyřech kapitolách teoreticky popsat danou problematiku spolu se souvisejícími pojmy, klasifikacemi a příčinami. Na začátku práce se zaměřuji na obecnější pojetí formy efektu přihlížejícího, a to na hromadné chování a náročné životní situace. Druhá kapitola je stěžejní, neboť se věnuje přímo bystander efektu, jeho vzniku a následkům. Vysvětluje ale i problematiku ze stránky praktické, jelikož vymezuje několik experimentálních psychologických studií. Dále práce popisuje faktory, které souvisí se vznikem tohoto fenoménu stejně tak, jako okolnosti, společenské prostředí a nechybí ani legislativní úprava. Čtvrtá teoretická kapitola uvádí možné preventivní opatření či postupy, jak následky efektu přihlížejícího minimalizovat nebo jim alespoň částečně předcházet. Součástí této kapitoly jsou i reakce osob na zátěžové situace a jejich případné řešení či srovnání se s nimi.

V páté kapitole, která obsahuje výzkumné šetření, je cílem zmapovat pomocí kvantitativní metody sběru dat zkušenosti lidí s touto problematikou v současné společnosti. Dotazník obsahuje otázky týkající se povědomí lidí v současné společnosti a jejich zkušeností s efektem přihlížejícího. Na závěr dotazníku jsou nastíněny tři modelové krizové situace, které zjišťují, jak by jedinec v dané chvíli reagoval. Zkušenosti jsou mapovány anonymním dotazníkovým šetřením, jež je podloženo hypotézami, které jsou vytvořeny na základě předcházejících výzkumů a experimentů. Modelové situace, jejichž cílem je zjišťovat, jak by lidé potenciálně v různých krizových situacích jednali, jsou rozvinuty o okolnosti, které by jedince mohly v těchto situacích ovlivňovat.

Tato bakalářská práce může posloužit široké veřejnosti k hlubšímu poznání a pochopení dané problematiky a možná i k uvědomění si některých rizikových faktorů s ní spojených. Ve snaze toto téma přiblížit širšímu okruhu čtenářů, poskytuje tato práce nejen ucelený přehled o efektu přihlížejícího, ale součástí jsou i jevy s ním úzce související.

1 Hromadné chování v krizových situacích

První kapitola vymezuje důležité pojmy, které úzce souvisí s problematikou bystander efektu a jsou důležité pro porozumění danému fenoménu jako celku. Definuje hromadné chování, jeho vznik, projevy a vývoj. Dále se zabývá charakteristikou náročných a krizových situací a jak jednotlivé situace od sebe rozeznat. Závěrem popisuje, jak vypadá krizová situace a jaké jsou její znaky.

1.1 Hromadné chování

Sdružovat se v různých sociálních souborech a skupinách je pro člověka přirozené, neboť je tvorem společenským. Když však na jedince ve skupině zaměříme více pozornosti zjistíme, že jeho chování, projevy verbální ale i neverbální se mohou s počtem dalších přítomných jedinců lišit. Hromadné chování je složitým psychickým jevem, který se snaží o vysvětlení myšlení, chování a jednání lidí, kteří se nachází v davu či ve skupině lidí u nějaké závažné situace. Je důležité si hromadné chování charakterizovat a blíže vysvětlit, neboť i tato problematika zasahuje do efektu přihlížejícího. (Mikšík, 2005, s. 103-105). Pozornost se zaměřuje na tento jev až koncem 19. století a začátkem 20. století se společensko-politickým pozadím. Zájem o tuto problematiku se zvýšil po snaze se vyznat a analyzovat cíle a sílu davů, protože ohrožovaly stabilitu společnosti. Psychické epidemie a psychologie davu byly dva rozdílné názvy dvou rozdílných skupin odborníků, kteří tento jev zkoumali, byli jimi lékaři, psychologové a sociologové (Mikšík, 2005, s. 25).

Mikšík (2005, s. 81) hromadné chování označuje za „obsahovou a interakční kvalitu chování sociálního. Vyznačuje se situačně determinovanými a homogenizovanými prožitky a z nich vyplývajícími projevy spontánní, nedostatečně vnitřně integrované odezvy na aktualizované situační kontexty na principech sugestibility, emocionální nákazy a následovnictví ve směrech, vedoucích k bezprostřednímu uvolnění nahromaděných psychických tenzí.“ Ve zkratce jde tedy o jakýsi nahodilý soubor osob, který je situačně ovlivněn a nachází se v emocionálně náročné situaci, která má hromadnou povahu, kde převažuje společné iracionální myšlení nad racionalitou (Mikšík, 2005, s. 9).

Jiný pohled uvádí například Nakonečný (2009, s. 435-437), který píše, že hromadné chování tvoří „ve větším prostoru, zahrnujícím třeba i rozsáhlé území, rozptýlená individua reagující na nějakou událost. Za situace vyvolávající hromadné chování pak

pokládá zejména společenskou labilitu, situace nouze a katastrofy, výjimečně expresivní situace (např. velká náboženská shromáždění).“ Jedním ze znaků hromadného chování je instinktivní chování, které v ohrožujících situacích zastupuje racionální pohled na věc, který může být omezen např. strachem.

Hromadné chování je problematikou sociální psychologie a vychází z psychologie davu, kterou popsal Gustav Le Bon ve stejnojmenném díle. Dav nepopisuje pouze jako určité náhodné shromáždění lidí, kteří nemají společné cíle a zájmy, ale z hlediska psychologie dostává význam davu úplně jiný rozměr. Gustav Le Bon charakterizoval několik znaků davu, mezi něž patří např. to, že daný soubor lidí má jiné vlastnosti než individuální vlastnosti jedinců. Také píše o iracionalitě a upřednostňování citů a pudů před racionitou a rozumem. Jedná se o jakousi kolektivní duši davu, tímto pojmem popsal hromadné chování (Le Bon, 2016, s. 18-20). Jak víme, dav často ovlivní člověka a budí paniku, vede každého z davu do stavu přehnaných reakcí. Latané a Darley však tvrdí, že dav může také pasivně nutit jedince k nečinnosti. Dav silně ovlivňuje jedince svým pasivním chováním a na základě toho, poté přijímají krizovou situaci jako něco, na co se nemusí reagovat jako na krizi či nouzi (Bystander „apathy“, 1969, online).

Vznik a rozvoj hromadného chování je ovlivněn specifickými faktory, které působí souběžně. Jedná se o osobnostní, sociální a situační proměnné. První dvě se vzájemně podmiňují a ovlivňují. Lze je charakterizovat jako determinanty „vnitřní pohotovosti“, které určují, zda se rozvine hromadné či skupinové chování. Vnější determinanty jsou tvořeny situačními proměnnými. „Hromadné chování se rozvíjí tam, kde pod vlivem situační zátěže lidé směřují od sebe a proti sobě a taková soudržnost buď nevznikne nebo dříve existující se jako nefunkční rozloží, nefunguje“ (Mikšík, 2005, s. 17, s. 81). Hromadné, skupinové chování jako základní formy sociálního chování v podmínkách vyhocených zátěžových situací, je co do své základní povahy a dynamiky determinováno tím, o jak početný a do jaké míry organizovaný sociální soubor se jedná. V jaké příčinné souvislosti se v daných podmínkách ocitá, a na kolik jedinci spojují svůj osud s osudem ostatních členů daného souboru (Mikšík, 2005, s. 10).

Pokud se jedinec ocitá v krizové situaci spolu s dalšími přihlížejícími, čelí psychické zátěži, která ale není tak úplně individuální. „Vytváří se specifické sociální ovzduší společných postojů a prožitků na základě aktualizace, působení již vzpomínaných mechanismů sugesce, emocionální nákazy a následovnictví. Všichni ti, kteří jsou dané zátěžové situaci hromadně vystaveni, jsou ve svých prožitcích a projevech také homogenizováni“ (Mikšík, 2005, s. 91).

Mikšík (2005, s. 92-93) píše o nahodile vzniklých pospolitostech, kde je homogenizace přihlížejících a náhodných kolemjdoucích způsobena neobvyklou a vyhrocenou situací. Účastníci jsou v této situaci více ovlivnitelní, více citliví na verbální i neverbální projevy ostatních. Někteří účastníci projevují aktivitu při řešení psychického napětí, ti se označují za přirozené vůdce a ostatní přihlížející je mohou následovat k zbrklému a zkratkovitému jednání, i když neodpovídá vhodnému řešení. V náhodně se slučujících skupinách dochází k tří fázovému rozvoji hromadného chování. První fáze je tvořena souhrnem jedinců ve stejném prostoru a čase, kteří mezi sebou nemají hlubší vazby a jejich zájem je rozdílný. Fáze druhá pojednává o sjednocování smyslů a emocí, ke které dochází působením situačních vlivů. A ve třetí fázi se rozvíjí agresivní, hysterické, impulzivní a dezintegrované chování a reakce, které se mezi jedinci rozšiřují.

1.2 Běžné typy náročných situací a reakce na ně

S náročnými situacemi se setkáváme v podstatě denně. Někdy se jedná o situace závažnější a náročnější, jindy se jedná o běžné nepříjemnosti, se kterými jsme se již naučili vyrovnávat a bojovat. Paulík (2010, s. 50) do běžných náročných situací řadí např. problém, frustraci, nemoc, bolest, deprivaci, konflikty, utrpení či krizi. Chtěla bych zmínit ty, které s problematikou efektu přihlížejícího souvisí nejvíce. Nejobecnějším pojmem je **problém**, který v užším pojetí představuje určité nežádoucí situace, ke kterým hledáme řešení. Jedním ze znaků, kterým se problém vyznačuje je výraznější zvýšení úsilí na vyřešení dané situace, protože v takových případech jsou naše možnosti adaptace nedostačující a je potřeba najít adekvátnější řešení, ať už se jedná o vyhledání pomoci či ústupu z celé situace.

O **frustraci** hovoříme tehdy, nemůžeme-li nějakým způsobem uspokojit své potřeby nebo je aktualizovat, a tak dosahovat nějakých námi vytyčených cílů. Je tedy nutné, aby byla přítomna určitá motivace, tedy cíl, kterého chceme dosáhnout. Kdybychom byli frustrováni delší dobu mluvili bychom o deprivaci. Nakonečný (1997: in Paulík 2010, s. 51) rozlišuje typy frustračních situací podle jejich původu na exogenní a endogenní frustrace. Exogenní frustrační situace jsou vyvolané vnější překážkou, která může mít formu fyzické (zamčená místnost, zmeškaný odlet letadla) nebo psychické (autoritativní zákaz nějaké atraktivní aktivity) blokády. Endogenní frustrace jsou navozené vnitřní překážkou, vnitřní zábranou či bariérou např. z morálních důvodů či

strachu, který nedovolí uskutečnit určité chování (otevřeně vyjádřit záporný hodnotící soud o nařízeném, vzít si něco bez dovolení atd.) Asi jako každá akce vyvolává reakci, tak i frustrace může vyvolat reakci, a to aktivní, kdy zaměřujeme agresi na sebe či na druhé lidi a okolí, nebo začneme vynakládat větší úsilí k dosažení náhradního cíle jako kompenzaci. A dále pasivní, která spočívá v rezignaci, projevení deprese či sklíčenosti (Paulík, 2010, s. 51).

Dalším typem náročné situace, který bych chtěla zmínit je **konflikt**, který Paulík definuje jako „střet dvou protikladných sil, srážku protichůdných, vzájemně neslučitelných tendencí, zájmů, cílů, názorů a představuje destabilizující prvek v systému“ (Paulík, 2010, s.52). Chtěla bych jen okrajově zmínit diferenciaci konfliktů na intrapersonální a interpersonální. „Interpersonální konflikty jsou konflikty mezi lidmi, mají nejméně dva účastníky. Z pozice jedince jsou vnímány jako rušivé vlivy zvnějšku, které mohou mít dopad i do oblasti vnitřních, intrapersonálních konfliktů, s nimiž se mohou různě kombinovat a prolínat“ (Paulík, 2010, s.53).

Více se zaměřím na konflikty intrapersonální, protože se jedná o konflikty týkající se jedné osoby. Jsou to konflikty, které se odehrávají v naší hlavě, v našem nitru. Může se jednat o tzv. konflikt averze-averze, kdy mluvíme o střetu dvou stejných či podobných záporných alternativ, a přitom se jedné z nich nelze vyhnout (např. pokud si má jedinec vybrat mezi dvěma pro něho stejně nepříjemnými domácími pracemi). O konfliktu apetence-apetence mluvíme, pokud se jedná o střet dvou kladných hodnot a jedinec musí zvolit mezi dvěma atraktivními objekty (např. pokud by si měl jedinec zvolit mezi tím, jestli si dá zmrzlinu nebo dort). O něco komplikovanější je situace, kdy je jeden objekt atraktivní, tedy apetentní a zároveň odpuzující, averzivní. V tomto případě se jedná o tzv. ambivalentní konflikt či konflikt smíšený (např. jedinec, který je svým vzhledem přitažlivý ale jeho chování je nepříjemné). Takové vnitřní konflikty mohou mít řadu následků jako je např. nerozhodnost, nesoustředěnost, nejistota, neklid, nevyrovnanost ale také může být jedním ze spouštějících znaků nějakého duševního onemocnění. Vulnerabilita je jednou z podstatných dispozic k intrapersonálním konfliktům, dále to může být úzkostnost, psychická labilita, sociální nezralost atd. (Paulík, 2010, s. 53-55). Tyto konflikty může jedinec prožívat při rozhodování, zda má pomoci nebo ne.

Paulík (2010, s. 64-65) píše o **krizi**, kterou také můžeme označit jako jednu z náročných situací, se kterými se potýkáme. Kritický stav vzniká na základě vysoké intenzity zátěže v konkrétní stresové situaci a nečekaně se měnících podmínkách. Jedná se o intenzitu, která přesahuje hraniční hodnoty a může tak k dojít až k ohrožení života.

„Kritických rozměrů mohou nabývat různé situace, v nichž je člověk konfrontován s vážným rizikem ohrožení, přičemž v pojmu krize je akcentována rozhodující mez, za kterou už nelze zátěž dále zvyšovat bez destruktivních následků“ (Paulík, 2010, s. 64). Za faktory ovlivňující vznik krize můžeme považovat např. zvýšenou vnímavost na stresory neboli vulnerabilitu a vnější vlivy, u nichž jsou přítomny tzv. spouštěče či urychlovače krize (např. nežádoucí životní události). Krize situační „pramení z aktuální konstelace podmínek, která se náhle a nečekaně mění. Důležité je kromě objektivního stavu věcí zejména jeho subjektivní hodnocení a prožívání. K častým příčinám patří reálná či očekávaná ztráta nebo vážné ohrožení existence nějaké důležité hodnoty (blízká osoba, zaměstnání, sociální pozice, majetek apod.)“ (Paulík, 2010, s. 65).

1.3 Charakteristika krizových situací

Snad nejvýraznějším znakem krizové situace je, že zahrnuje ohrožení a újmu. Náš život, zdraví nebo majetek jsou v nebezpečí. I když se jedinec s danou situací vypořádá úspěšně, stále ho to poznamená. To nejhorší, co tato situace může vzít, je život sám, a to nejen jedinci, který se přímo účastní ale může zasáhnout v podstatě kohokoliv, kdo v dané situaci zasahuje. Na základě tohoto faktu, poté jedinci čelí tlaku a ignorují potencionální krizovou situaci, mají narušené vnímání nebo podcení jejich odpovědnost zvládnutí celé situace. Druhou důležitou vlastností nouzové situace je neobvyklost a výjimečnost situace. Naštěstí, ačkoli se jedinec s těmito situacemi setkává např. v podobě článků v novinách nebo se dívá na smyšlené televizní pořady, se průměrný jedinec za svůj život pravděpodobně setká s méně než půl tuctem vážných krizových situací. Pokud se však jedinec s takovou situací někdy setká, není na takové situace vůbec připraven a vycvičen. Každá nouzová situace je unikátní a představuje jiný druh problému a také vyžaduje jiný druh jednání. Na rozdíl od ostatních ojedinelých situací a událostí, nám naše kultura poskytuje jakousi malou moudrost z druhé ruky, která nám poskytuje návod k jejich řešení. Jedinec využívá stereotypních situací viděných ve filmech, které jsou ale nepřesné jako např. „Ženy a děti první!“ nebo „Rychle! Přineste horkou vodu a ručníky!“. To jsou jen některé rady, které často slýcháváme v souvislosti s řešením krizových situací, a které jsou nevhodné a neplatné ve většině reálných krizových situacích (Bystander „apathy“, 1969, online).

Další obecnou charakteristikou je, že tyto situace jsou nepředvídatelné. Krize nebo nehoda se v podstatě vynoří z ničeho nic, náhle a bez varování. Tím, že jsou tyto situace

neočekávané, mají tu nevýhodu, že musí být zvládnuty bez toho, aniž bychom se na ně mohli dopředu připravit a promyslet si, co uděláme. Jedinec musí bezprostředně jednat, nemá možnost konzultovat postup s ostatními nebo upozornit někoho zvláště vybaveného a kompetentního, aby jednal. Jedinec, který je konfrontován s krizovou situací se musí spoléhat sám na sebe a je vhozen do této situace, odkázán jen na vlastní zdroje. Poslední charakteristikou krizových situací je, že vyžaduje okamžitou akci. Představuje naléhavou nutnost konat. Pokud by se nejednalo okamžitě, mohla by se situace zhoršit. Ohrožení by se tak mohlo proměnit v poškození a újma či škoda by buď pokračovala nebo se rozšiřovala. Bezprostřednost nutí jedince se okamžitě rozhodnout bez času k přemýšlení nad jeho alternativami a nachází se tak ve stresovém stavu (Bystander „apathy“, 1969, online).

„K označení situací představujících pro většinu lidí zvýšenou zátěž se používají různé pojmy. Mnohdy se obsahově více či méně kryjí nebo jsou jejich rozdíly vyvolány akcentem na jejich jednotlivé stránky, případně jedny jako obecnější koncepty zahrnují druhé, ať již částečně, či jako celky. K situacím, které často v lidském životě přesahují únosnou míru zátěže a bývají spojeny se stresem, jsou zpravidla řazeny problém, frustrace, deprivace, konflikty, nemoc, bolest, utrpení a krize. V podstatě je můžeme chápat samy o sobě jako stresové situace, nebo jako jejich podstatné zdroje, případně má smysl uvažovat o mnohých z nich v určitých souvislostech jako o důsledcích stresu“ (Paulík, 2010, s. 50).

Většina krizových situací jsou, nebo alespoň vznikají jako nejasné události. Hádka na ulici může přerůst v násilí nebo se může jednat pouze o rodinný spor. Muž, který se potácí a svíjí se, může zrovna prodělávat nějakou srdeční příhodu nebo nástup cukrovky, ale také může být jen opilý. Kouř linoucí se z budovy může být signálem pro oheň, ale na druhé straně to může být i unikající pára nebo pára z klimatizace. Ještě předtím, než se přihlížející rozhodne zasáhnout v tak nejasných situacích, musí nejprve určit danou situaci jako nouzovou a rozhodnout se, zda je zásah tím správným druhem jednání. Je více pravděpodobné, že jedinec bude značně ovlivněn rozhodnutím ostatních. Pokud všichni ostatní přihlížející považují danou situaci za méně vážnou, správné by nejspíše bylo nezasáhnout. Toto sjednocení názorů může ovlivnit jedince, který je potencionálně připraven pomoci. Jedinec, který u ostatních vidí nečinnost, bude spíše vyhodnocovat celou situaci jako méně závažnou, než pokud by byl na místě sám (Bystander „apathy“, 1969, online).

2 Efekt přihlížejícího

Druhá kapitola je specificky zaměřena na charakteristiku efektu přihlížejícího, jak vůbec vznikl a jaké jsou jeho znaky. Poskytuje i definice několika klíčových pojmů a v závěru kapitoly jsou uvedeny příklady efektu přihlížejícího z praktičtější stránky, popisem experimentů a studií. Efekt přihlížejícího tak částečně navazuje na kapitolu předešlou, jelikož jeho projevy a znaky patří do hromadného chování.

Efekt přihlížejícího se odvíjí od množství přihlížejících, kteří dané nehodě, nebezpečí či krizi přihlížejí. „Jako psychologický problém je fenomén (ne)poskytování pomoci v situacích tísně zkoumán zhruba od konce šedesátých let. Badatelský zájem o tuto problematiku podnítily dvě konkrétní události: proces s nacistickým válečným zločincem Adolfem Eichmanem a vražda Kitty Genovese v Bronxu.“ Eichman byl izraelským soudem odsouzen k trestu smrti a roku 1962 popraven. Tento soudní proces obrátil pozornost na osoby, které v průběhu války zachraňovaly židy před deportací a smrtí v koncentračních táborech. Kvůli vlivům této kauzy vznikla v USA nadace, která usilovala o výzkum motivů a povahového založení ještě žijících lidí, kteří nasazovali své životy a zachraňovali židy. Druhým případem byla kauza Kitty Genovese, která byla zavražděna v roce 1964. Její vražda byla impulsem psychologického zkoumání chování přistojících v situaci nouze. Kitty byla přepadena ve 3 hodiny ráno po cestě domů na přehledné ulici. Pachatel s ní soupeřil 30 minut a při třetím útoku jí usmrtil bodnou ranou nožem. Mimořádnost tohoto případu spočívala v tom, že i když Kitty po celou dobu útoku volala o pomoc, a i když se celkem 38 osob probudilo a sledovalo celý incident, nikdo z přihlížejících nezasáhl ani nekontaktoval policii (Čírtková, 2009, s. 125). Bibb Latané a John M. Darley však v jednom ze svých článků *Bystander „apathy“* uvedli, že i když je pravdou, že ze všech 38 svědků nikdo nepomohl, nejednalo se tak úplně v jejich případě o projevy lhostejnosti, apatie či nezájmu ale jejich reakce odpovídaly běžnému davovému chování, které můžeme vidět v jakékoli nouzové situaci jako je např. autonehoda, požár nebo pokus o sebevraždu. Tito přihlížející se nekoukali lhostejně na právě probíhající vraždu, ale nemohli odvrátit zrak, byli fascinovaní, zoufalí a neschopní jakkoli zasáhnout nebo se odvrátit. Jejich chování nebylo heroické, ale nebylo ani apatické či lhostejné (*Bystander „apathy“*, 1969, online).

„Psychologové začínají systematicky zkoumat chování lidí v různých typech krizových situací (kriminální útok, nehoda, neštěstí, krádež apod.). Objevují se

experimentální studie z psychologických laboratoří. K nejznámějším patří práce americké dvojice Johna M. Darleye a Bibba Lataného, kteří uvádějí do psychologické literatury pojem nonhelping bystander (volně přeloženo pasivní, nepomáhající přístožící). Výsledky svého zkoumání shrnuli do dnes již proslulého bystander efektu“ (Čírtková, 2009, s. 125-126).

B. Latané předložil v roce 1981 model sociálního vlivu, podle něhož je osoba pod vlivem nejrůznějších sociálních sil působících současně. Sociální vliv působící v určité chvíli na určitou osobu tedy určují tři faktory, jimiž jsou síla, počet a blízkost. Síla sociálního vlivu může být ovlivněna vztahy mezi aktéry a obecenstvem. Počet, tedy celkové množství přítomných lidí, kdy jejich vliv nestoupá úměrně s počtem. Pokud je překročen jistý počet, nárůst vlivu je s každou další osobou menší. A poslední je blízkost, která se týká kontaktu (Hayesová, 2009, s. 50).

Model procesu zásahu a pomoci

Obraz celého bystander efektu, který Latané a Darley vykreslili je ponurý. Jedinec čelí situaci, ze které pro sebe nemá žádný prospěch, nemůže se spoléhat na dřívější zkušenosti, na zkušenosti ostatních nebo na promyšlení a plánování. Je popřena možnost pečlivě zvážit svůj postup, přihlížející je v krizové situaci v nezáviděníhodné pozici. Je možná až překvapující, že by vůbec někdo měl zasáhnout a pomoci.

Pokud se jedinec nachází v krizové situaci, musí udělat ne jedno rozhodnutí. Celý proces začíná tak, že si jedinec, tedy přihlížející musí vůbec všimnout, že se něco děje. Tato výjimečná situace se musí vkrást do jeho mysli a zasáhnout jeho vědomí. Pokud si je jedinec vědom dané situace jako něčeho, co je potřeba vysvětlit, musí si interpretovat tuto situaci. Konkrétně si musí vyhodnotit, že je něco špatně a situaci vyhodnotit jako krizovou. Pokud dojde k názoru, že situace je vskutku špatná další, nad čím se musí rozhodovat je odpovědnost k jednání. Je možné, že pomoc je už na cestě nebo někdo jiný je více kvalifikovaný, aby pomohl. Pokud se rozhodne, že by měl pomoci, musí se také rozhodnout, jakou formu pomoci může poskytnout. Jestli bude spěchat na pomoc samotné oběti, nebo jestli by měl nejdříve zavolat sanitku či policii. Nakonec se rozhoduje, jak zrealizovat jeho rozhodnutí a formu zásahu. Kde je nejbližší telefon? Je poblíž nějaká nemocnice? V tomto okamžiku jedinec konečně začíná jednat. Společensky odpovědný čin je konečným bodem v sérii rozhodnutí, které jedinec učiní. Samozřejmě tento model je příliš racionální. Zdá se být nepravděpodobné, že přihlížející projde celou touto řadou možností v tomto logickém pořadí. Místo toho, jedinec může zvážit dvě až tři tyto

možnosti zároveň a vyzkouší různé možnosti a jejich důsledky předtím, než dojde k celkovému zhodnocení situace. Je možné, že se jedinec bude vracet tam a zpátky ve svých možnostech a promýšlet řadu možností, než se rozhodne pro tu, které bude prospěšná jak pro potřeby jeho, tak pro potřeby oběti. Za druhé, přihlížející v krizové situaci není nestranným ani objektivním pozorovatelem. Jeho rozhodnutí mají následky jak pro něj, tak pro oběť samotnou. Bohužel odměny a tresty za jednání či nečinnost jsou spíše v prospěch nečinnosti. Vše, co přihlížející získá, pokud se rozhodne pomoci je pocit hrdosti a šance stát se hrdinou. Na druhé straně, může být považován za blázna, žalován nebo dokonce i napaden či zraněn. Nicméně je zde velký nátlak na to, jestli vůbec vyhodnotit situaci jako krizovou (Bystander „apathy“, 1969, online).

Nakonečný (2009, s. 227) uvádí průběhový model pomoci, jehož autorem je E.A. Witte. Nachází-li se osoba jako nezávislý pozorovatel v sociální situaci klasifikované jako vyžadující pomoc, pak platí následující průběh:

- V osobě je podle specifické situace aktivován kognitivní, afektivní nebo konativní subsystém.
- Čím silněji je subsystém aktivován, tím spíše vstoupí do vědomí osoby specifická pravidla interakce (morální postoje) a vytvoří vztah mezi pomocníkem a recipientem.
- Čím silněji jsou morální postoje vědomé, tím pravděpodobnější je situačně specifické jednání, směřující k poskytnutí pomoci (Nakonečný, 2009, s. 227).

Oběť, viktimologie a viktimizace

Projevy tohoto fenoménu se mohou vyskytovat jak u různých nehod, tak i u situací, které můžeme označit jako trestné činy. V tom případě se z jedince stává oběť a z přihlížejících svědci. Velikovská (2016, s. 15) uvádí, že definice oběti trestného činu nebyla do roku 2013 zcela známa a byla spíše pojmem psychologickým a viktimologickým. Nejvíce byl tedy používán pojem poškozený. Poškozeným se může stát jak osoba fyzická, tak i osoba právnická, což znamená, že každá oběť se může stát poškozeným, ale ne každý poškozený může být současně obětí. Co se oběti trestného činu týká, „trestní zákon ani zákon č.141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, tento termín do roku 2013 neznal. Trestní předpisy pracovaly pouze s pojmem poškozený (z hlediska viktimologie oběť v nejširším slova smyslu), případně svědek (termín užší, týkající se převážně nepřímých obětí)“ (Velikovská, 2016, s. 15). „V mnoha případech je poškozený jediným svědkem trestného činu, tedy jedinou osobou, která trestný čin vnímala

bezprostředně svými smysly, která má přímé a bezprostřední informace o trestném činu, jeho následcích a pachateli“ (Čírtková, Vitoušová a kol., 2007, s.156). Z právního hlediska je pojem oběť definována jako „fyzická osoba, které bylo nebo mělo být trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková nebo nemajetková újma nebo na jejíž úkor se pachatel trestným činem obohatil“ (Durdík, 2018, s. 4).

Pro upřesnění rozlišujeme dále také zvlášť zranitelné oběti, kdy se za zvlášť zranitelnou oběť považuje „osoba, která splňuje znaky oběti a současně se jedná o dítě, osobu vysokého věku, osobu postiženou fyzickým, mentálním nebo psychickým handicapem, oběť trestného činu obchodování s lidmi nebo teroristického útoku, oběť trestného činu proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti“ (Durdík a kol., 2018, s. 4-5). Jak zmiňuje Čírtková oběti můžeme rozlišit na primární a sekundární. Primární oběti jsou tedy aktéry trestného činu a jsou samotným skutkem zasaženi bezprostředně a nejvíce. Sekundární oběti charakterizuje jako blízké osoby poškozeného, pozůstalí po osobě, která v důsledku trestného činu přišla o život. Za sekundární oběti jsou považováni také svědci trestného činu (Čírtková, Vitoušová a kol., 2007, s. 12). V tomto případě náhodní kolemjdoucí či přihlížející.

V souvislosti s obětí je důležité zmínit i tyto další úzce související pojmy. Termín viktologie je odvozen od latinského slova *victima* (oběť). Za klasickou definici se považuje i von Hentigova definice, že „obětí se stává osoba, jestliže je objektivně narušeno její právo a subjektivně je to prožíváno s nevolí nebo bolestí.“ (Holcr, 2009, s. 90) Dle Čírtkové je viktologie poměrně nová disciplína, kterou popisujeme jako nauku o obětech. Vědeckým způsobem zkoumá oběti trestných činů a hlavně to, k jakým změnám v chování a prožívání obětí dochází. Zajímá se i o to, jakou roli hraje oběť v motivaci pachatele a jestli se nějakým způsobem přičinila na interakci v průběhu trestného činu. V tomto ohledu nejde o to zatížit oběť spoluvinou, spíše jde o rozvoj vypracování poznatků, jak se lze účinně vyhnout roli oběti a jakými preventivními opatřeními můžeme snížit riziko ohrožení na minimum (Čírtková, 2009, s. 98). Snižováním rizik se tato práce zabývá i v podkapitole 4.2.

Dalším pojmem, který je důležité zmínit v souvislosti s obětí, je proces viktimizace. „Viktimizací se míní proces poškozování a způsobování újmy, čímž se fakticky z jedince stává oběť určitého trestného činu. Viktimizace začíná, ale zpravidla nekončí útokem na oběť. Z psychologického hlediska je újma způsobená trestným činem pouze úvodním dějem, na který navazují další zraňující události.“ Viktimizace se dále dělí na primární a sekundární. Primární viktimizace je brána jako přímý důsledek trestného činu, tedy

i nějaké krizové situace či nehody (Čírtková, 2009, s. 103). Za sekundární viktimizaci by se z hlediska efektu přihlížejícího dalo považovat i neposkytnutí pomoci ze strany přihlížejících. Viktimizace má svoji dynamiku a dá se říci, že trestný čin je počátkem nevyhnutelných událostí a strastí, které poté mohou následovat.

(Ne)poskytnutí první pomoci

Poskytnutí první pomoci je ve společnosti vnímáno zejména jako projev lidskosti nebo jako záležitost etiky. Pokud bychom mluvili o rozhodovacím procesu jedince, který je složitým a rychle se vyvíjejícím dějem, zda má jedinec pomoci či ne, nemá legislativa v tomto případě moc velký vliv. Rozhodovací proces je ukončen buď rozhodnutím se potřebnému jedinci pomoc poskytnout nebo poskytnutí pomoci zavrhnout. Legislativní úpravu této problematiky můžeme konkrétně najít v Trestním zákoníku č. 40/2009, ve Zvláštní části, Hlava I. Trestné činy proti životu a zdraví pod třetím dílem Trestné činy ohrožující život §150 Neposkytnutí pomoci. Trestní zákoník neposkytnutí pomoci definuje takto, „kdo osobě, která je v nebezpečí smrti nebo jeví známky vážné poruchy zdraví nebo jiného vážného onemocnění, neposkytne potřebnou pomoc, ač tak může učinit bez nebezpečí pro sebe nebo jiného, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta.“ V odstavci b) se mluví o povaze zaměstnání, kdy je poskytnutí pomoci pro určité zaměstnání povinností a porušení, tedy neposkytnutí pomoci je trestáno odnětím svobody až na tři léta nebo zákazem činnosti. Pokud účastník dopravní nehody neposkytne pomoc osobě, která při nehodě utrpěla újmu na zdraví, a přitom mohl pomoci bez ohrožení sebe nebo někoho jiného, může být potrestán odnětím svobody až na pět let nebo zákazem činnosti. Tato problematika se řeší v §151 Neposkytnutí pomoci řidičem dopravního prostředku. Povinnost poskytnout pomoc je zakotvena v legislativě, a přesto v rozhodovacím procesu jedince není tato skutečnost brána na velkou váhu a nevede jedince k silnému pocitu zodpovědnosti či svědomitosti, aby zasáhl. Můžeme ale také mluvit o polehčujících okolnostech, což může být např. šok účastníka autonehody, který je paralyzován a není schopný pomoc poskytnout (§150-151 oddíl 3 Trestné činy ohrožující život nebo zdraví zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník).

2.1 Pluralistická ignorance a difuze odpovědnosti

Pluralistická ignorance a difuze odpovědnosti (diffusion of responsibility), tyto dva jevy jsou velmi důležitou součástí bystander efektu, charakterizují ho a jsou též jeho hlavními znaky. Odpovídají nám na otázky typu: Proč na velikosti skupiny tolik záleží? Proč méně pomáháme, když je přítomno více lidí? Sociální psychologové díky svým výzkumům rozpoznali dva faktory, které ovlivňují jedince, pokud nejsou jedinými svědky nehody. Prvním je tzv. pluralitní ignorance, kdy nás ovlivňuje už jen samotná přítomnost dalších lidí. Lidé často nevěří tomu, že za denního světla by se mohlo něco takového stát, ještě když je kolem tolik lidí, a vidí, jak nikdo z přihlížejících nedělá nic, a tak rovněž nic nedělá, neboť neschopnost druhých přiměřeně reagovat nás svádí k tomu abychom nevěřili vlastním očím, že situace je tak kritická, že vyžaduje náš zásah. Jedná se o formu konformního jednání, která připomíná Ashovy experimenty, kdy se pokusná osoba přizpůsobuje reakcím ostatních účastníků a odpovídá podle nich, tedy přizpůsobuje se většině (Cummins, 1998, s. 24-25).

Hayesová (2011, s. 51) píše o výzkumu Lataného a Rodina, kteří jej provedli v roce 1969, a ve kterém respondenti slyšeli pád experimentátorky ve vedlejší místnosti, která následně volala o pomoc. V tomto případě 70 % samostatně čekajících studentů v čekárně přispěchalo na pomoc. Totéž však udělalo jen 40 % studentů, když byli v čekárně ve skupinách. Z tohoto výzkumu nám jasně vyplývá, že přítomnost druhých značně ovlivňuje jednání jedince. Ukázalo se, že respondenti situaci přehodnotili a domnívali se, že není vážná. Také měl značný vliv na jedince klid ostatních.

Druhým faktorem ovlivňující prosociální chování je difuze odpovědnosti. Pokud je u nějaké události přítomno několik dalších osob, lidé se domnívají, že odpovědnost se dělí mezi ně, a tak dochází ke zvyšování pasivity přistojících. Ani jediná osoba se necítí být zodpovědná a chopit se řešení krizové situace. Kvůli tomu, že je kolem nehody spousty dalších lidí, očekáváme, že pomůže někdo jiný, anebo že už někdo jiný pomohl. Darley a Latané v roce 1968 zkoumali tento jev u skupiny osob, kteří diskutovali pomocí interkomu. Čím více lidí se účastnilo, tím menší byla pravděpodobnost oznámení, že některý z respondentů dostal epileptický záchvat (Hayesová, 2011, s. 51). „V obměněném experimentu s epileptickým záchvatem např. byla pokusná osoba svolná k pomoci v širší skupině stejně jako o samotě v případě, že ostatní členové skupiny byli podle přesvědčení pokusné osoby v budově příliš vzdálené na to, aby mohli pomoci. Pokud však pokusnou osobu utvrdili ve víře, že jeden ze členů skupiny je studentem lékařství, pokusná osoba

byla k pomoci oběti epileptického záchvatu svolná méně. V tom případě bylo mnohem snazší zbavit se zodpovědnosti ve prospěch studenta za předpokladu, že vzhledem k jeho odbornosti by to měl být on, kdo oběti pomůže“ (Cummins, 1998, s. 25).

Jedním z mnoha výzkumů zabývajících se efektem přihlížejícího byl experiment Rodina a Piliavoinové v roce 1969, kteří zkoumali, co se bude dít, když se dvojznačnost situace sníží na minimum. Experimentátor se zhroutil v metru, střídaly se různé viditelné faktory, které by mohly ovlivňovat prosociální chování jako např. nemoc či postižení, opilost a etnicita. Zjistili, že na pomoc přispěchalo 95 % lidí, když byl experimentátor považován za nemocného a 50 % lidí, pokud byl považován za opilého. U etnicity nebyla zjištěna žádná změna. Z výsledků tedy vyplývá, že je důležitá jednoznačnost situace, musí být jasné, že jedinec skutečně potřebuje pomoc a difuze odpovědnosti musí být zároveň co nejmenší (Hayesová, 2011, s. 51-52). „Nepřispění na pomoc v situaci, kdy je někdo v nouzi a je přítomno více osob, se vysvětluje rozdělením či přesunem odpovědnosti na jiné. Vysvětlení tohoto druhu chování jsou různá, např. pomocí rysů osobnosti, jako je mateřkost nebo konceptem altruistické osobnosti“ (Nakonečný, 2009, s. 225).

Pokud je na místě jen jeden přihlížející je jasné, že pomoc musí přijít od něj. Ačkoli se může rozhodnout situaci ignorovat (kvůli obavám o svůj život nebo tím, že se nechce do ničeho zapojovat). Jakýkoli tlak ohledně intervence je soustředěn na něj. Když je ale na místě více přihlížejících, tento nátlak se nesoustředí na jednotlivce, místo toho je odpovědnost k zásahnutí sdílena mezi všemi přihlížejícími. Výsledkem je tedy to, že je méně pravděpodobné, že někdo pomůže. Potencionální vinu lze také rozptýlit (Bystander „apathy“, 1969, online).

2.2 Experimenty a efekt přihlížejícího v praxi

V současné době je tento fenomén popisován a demonstrován v mnoha různých publikacích, člancích, videích a experimentech. Videí obsahujících tuto problematiku je na internetu nespočetně mnoho, a to především na sociálních sítích a Youtube. Experimenty, provádí jak týmy odborníků, tak i laikové. Většinou se jedná o případy zkolabování na veřejnosti, různé zranění či fyzické napadení. Bohužel se i v několika případech nejedná jen o experimenty s herci a uměle vytvořenou krizovou situací ale jde o skutečné amatérské záběry z každodenního života lidí či záběry z bezpečnostních kamer umístěných po městě. Často se objevují videa ze školního prostředí, kde několik

agresorů fyzicky napadá slabšího spolužáka a okolo stojí hlouček spolužáků, kteří si celou situaci natáčejí a nikdo nezasáhne. Latané a Darley realizovali několik experimentů a výzkumů, které byly z prvních výzkumů této problematiky vůbec.

“Where There’s Smoke, There’s (Sometimes) Fire?”- Kouř v místnosti

Tohoto experimentu se účastnili studenti, kteří byli pozváni na interview a vyplnění dotazníku na téma Problémy související s životem na univerzitě. Výzkum se prováděl buď samostatně v oddělené místnosti, kde čekali, až je vyzvou nebo se jednalo o respondenta s dalšími dvěma účastníky, kteří měli za úkol být při zjištění, že je v místnosti kouř pasivní, nekomunikativní a lhostejní, nebo ve skupinách po třech respondentech. Latané a Darley vytvořili hypotézu, která tvrdila, že jedinci, kteří se potýkali s pasivními reakcemi na kouř, budou více ovlivněni nic neudělat než jedinci, kteří jsou v místnosti sami. Dále tvrdili, že nátlak na chování na veřejnosti v kombinaci se sociálním vlivem snižuje pravděpodobnost se vypořádat s danou situací ve skupině tří lidí. Při vyplňování dotazníku a čekání na vyzvání k interview byl do místnosti vpuštěn kouř přes otvor ve zdi. Respondenti, kteří byli v místnosti sami většinou reagovali během chvíle a šli kouř nahlásit v 75 %. V případě, kdy byli respondenti ve skupince po třech byl kouř nhlášen ve 38 %. Experimentátoři předpokládali, že ve skupinách s větším počtem respondentů bude i počet nhlášení vyšší. Potvrdilo se tak, že přítomnost ostatních lidí silně ovlivňuje jednání druhých. Je ale důležité vzít v potaz faktory, které mohly ovlivnit jednání účastníků a to např. strach z ohně či skrytí svého strachu. Někteří po výzkumu uváděli, že si nebyli jisti, jestli je to kouř nebo pára, a že celá situace byla pochybná (Bystander „apathy“, 1969, online).

„A Lady In Distress“- Žena v tísní

Tento experiment se od předešlého liší tím, že respondenti nejsou sami ohroženi, ale jsou svědky ohrožení někoho jiného. Experiment měl zkoumat prosociální chování. Respondenti byli zavedeni mladou ženou do zkušební místnosti na průzkum trhu, která jim oznámila, že pro případ bude k dispozici ve vedlejší místnosti, než dokončí dotazníky. Po chvíli respondenti slyšeli, jak žena stoupá na židli. Následovala hlasitá rána a křik o pomoc. Ženě se ve skutečnosti nic nestalo, neboť se jednalo o nahrávku z magnetofonu. Zjišťovalo se tedy, jestli zasáhli a pomohli, a jak dlouho jim to trvalo. Respondenti byli rozděleni čtyřmi způsoby. V prvním případě byl respondent v testovací místnosti sám. Ve druhém byl spolu s cizí osobou, která měla za úkol se chovat pasivně a lhostejně. Ve

třetím případě se jednalo o dva respondenty, kteří se neznali a v posledním případě se jednalo o dva kamarády, kteří danou situaci zaslechli. Byly různé způsoby, jak respondenti zasahovali, ale nikdo z nich se nepokusil vyhledat pomoc někde jinde mimo místnost. Výsledky experimentu znovu potvrzují hypotézu o snižování ochotě pomoci při přítomnosti dalších lidí. V prvním případě respondentů, kteří v místnosti byli sami pomohlo 70 %. Respondent v místnosti s experimentátorovo spolupracovníkem, který se choval lhostejně, byl výsledek značně nižší, a to pouhých 7 %. Stejný počet procent měli respondenti, kteří se znali a byli přáteli, tedy 70 %. Ačkoli se na první pohled zdá, že je toto číslo veliké, je nutno podotknout, že v tomto případě bylo dvakrát tolik lidí, kteří mohli pomoci. Sociální ostych byl v případě dvou respondentů, kteří se neznali tak velký, že pomohlo jen 40 %. V obou těchto výzkumech se prokázalo, že je ochota pomoci silnější, pokud se nacházíme v přítomnosti přátel či někoho, koho známe než v přítomnosti cizích lidí (Bystander „apathy“, 1969, online).

„A Fit to be Tried?“- Epileptický záchvat

Jedním z dalších výzkumů Latané a Darleyho se zúčastnilo 13 studentů a 104 studentek, kteří byli osloveni pro nespecifikovaný experiment formou diskuze o problémech vysokoškolských studentů. Respondenti byli rozděleni do třech možných složení. Skupina dvou osob složená z respondenta a epileptika. Tříčlenná skupina složená z respondenta, epileptika a dalšího účastníka. A poslední šestičlenná skupina složená z respondenta, epileptika a čtyř dalších účastníků. Všichni účastníci byli uvedeni do oddělených místností, ze kterých spolu mohli komunikovat pomocí mikrofону a sluchátek. Jedním ze spolupracovníků experimentátora byl jedinec, který na začátku diskuze zmínil kromě svých fiktivních problémů i sklon k epileptickým záchvatům, a to zejména ve stresových situacích. Diskuze byla řízena mechanicky tak, že byl vždy zapnut jen jeden mikrofon, aby se účastníci prostřídali. Když přišel na řadu opět jedinec se sklony k epilepsii, začal mluvit a po chvíli dostal záchvat a snažil se volat o pomoc. Respondenti, kteří si mysleli, že jsou s epileptikem sami, nahlásili záchvat v 85 %. V šestičlenné skupině byl počet opět nižší 31 % a ve tříčlenné skupině nahlásilo problém 62 %. Opět se prokázal rozdíl v rychlosti nahlášení, pokud se jednalo o přitele či cizí osoby. Také respondenti, kteří se s obětí setkali, vykazovali rychlejší reakci. Zde pomohla vizualizace, která zvyšovala pravděpodobnost pomoci (Bystander „apathy“, 1969, online).

Aschův test konformity

Z dalších výzkumů, které svým předmětem zájmu souvisí s faktory a znaky efektu přihlížejícího je Aschův test konformity. Tímto experimentem se snažil zjistit, na kolik nás ovlivňuje pouhá přítomnost druhých lidí. Experimentu se vždy účastnilo více lidí, kteří s experimentátorem spolupracovali a jednoho respondenta. Na kartě A jim byla vyobrazena svislá čára, která měla určitou délku. Na kartě B byly vyobrazeny 2 a více svislých čar. Úkolem bylo rozpoznat, jaká čára z obrázku B se shoduje s čárou z obrázku A. V prvních dvou kolech se všichni shodovali, takže měla pokusná osoba za to, že experiment je velmi jednoduchý a nudný. Úkolem účastníků od třetího kola však bylo, aby alespoň jeden z nich vyvolal svůj odhad dřív, než přijde řada na respondenta. Výsledky byly nečekané, 74 % pokusných osob se přizpůsobilo odhadům ostatních minimálně jednou a 32 % svůj odhad přizpůsobilo pokaždé. Když však respondenti byli o samotě jen zřídka uváděli nesprávnou odpověď. Solomon Asch následně prozkoumával faktory, které konformitu ovlivňují a jsou jimi např. dvojznačnost situace, velikost skupiny, rychlost vyvolané odpovědi atd. (Cummins, 1998, s. 21-22).

Online přednáška

Chtěla bych zmínit přednášku od Kena Browna, kterou jsem měla možnost zhlédnout ve videu **The Bystander effect is complicated-here's why**. Ve videu vysvětluje nejen efekt přihlížejícího, ale přináší i jiné pohledy na tuto problematiku, které celý fenomén o trochu více komplikují. Peter Fisher a jeho kolegové provedli meta-analytickou syntézu všech studií a výzkumů zabývajících se bystander efektem. Potvrdili, že přítomnost přihlížejících snižuje ochotu pomoci. Výsledky jejich výzkumu také ukazovaly, že ochota pomoci se snižuje ještě více, pokud vystupovali účastníci (herci) v experimentu jako pasivní přihlížející, kteří měli za úkol nic nedělat a nemluvit. Tento případ uvádí např. v Darleyho a Lataného studii. Pokud se tedy jedná o pasivní přihlížející objeví se bystander effect. Co se však stane, pokud dáme instrukce jednomu člověku, který bude aktivní a zasáhne? Výsledky byly protichůdné, takže z bystander effectu se v podstatě přešlo na něco, co můžeme nazvat helper effectem, kde v přítomnosti více lidí, pokud bude jeden člověk aktivně pomáhat, jsou ostatní více ochotní zakročít a pomoci (Brown, 2015, online).

Bob Cialdini poskytl velmi konkrétní a užitečnou radu, co dělat, pokud se nacházíme v davu a potřebujeme pomoc. Co byste udělali, pokud byste se nacházeli v davu lidí a potřebovali pomoc? Důležité je přimět jednoho člověka, který vám pomůže. Stačí jeden člověk a ostatní ho budou následovat. Jak to udělat? Pokud na místě někoho známe, můžeme vyvolat jeho jméno. Pokud neznáme nikoho, vybereme si sami, ukážeme na něj. Stačí jeden člověk a ostatní lidé jsou poté více ochotni zasáhnout a pomoci (Brown, 2015, online). Americká kulturní antropoložka Margaret Meadová jednou napsala „Nikdy nepodceňujte to, že malá skupina ohleduplných a angažovaných občanů může změnit svět.“ Podstata této myšlenky však netkví v tom, že malá skupina lidí by měla udělat všechnu práci, ale že malá skupina lidí se může stát katalyzátorem pro ostatní, kteří jí budou následovat (Brown, 2015, online).

3 Faktory ovlivňující prosociální chování

Kapitola třetí zkoumá determinanty efektu přihlížejícího. Nejprve popisuje faktory situační a osobnostní, které jedince ovlivňují v dané krizové situaci ale i v situacích obecně. Následně se zabývá i sociálními vlivy, které tvoří naši osobnost a charakterizují nás.

Faktorů, které ovlivňují jedince v nějaké náročné situaci je nespočetně mnoho. Jedná se o vlivy vnější i vnitřní. Může nás ovlivňovat jak naše momentální rozpoložení, tak i třeba neznámé prostředí, kde se celá situace odehrává. Kvůli lepší přehlednosti je odborníci rozdělili do dvou skupin, na faktory situační a faktory osobnostní. Na základě toho, že každý člověk je jedinečný, je jasné, že na každého jedince bude konkrétní faktor mít buď slabší nebo silnější vliv a každý se s danou situací vypořádává jinak.

Ať už jsme v jakékoli situaci a nemusí to být nutně situace krizová, zvažujeme, jaké to pro nás může mít výhody a nevýhody, ztráty a zisky apod. Podle Čírtkové (2009, s. 126-127) prochází každá osoba v roli přihlížejícího určitým procesem rozhodování, ve kterém počítá pravděpodobné náklady, tedy ztráty a pravděpodobné zisky, které z dané situace vzniknou. Pokud jedinec pomoc poskytne, kalkuluje si např. časovou ztrátu spojenou s odvozem raněného do nemocnice nebo s výsledkem policie či čekání na její příjezd. Jestliže pomoc neposkytne, může mít následně výčitky svědomí, že nepomohl.

„Náklady, které musí pomáhající osoba vynaložit, jsou např. překonání averze, náročný emocionální zážitek, energie, čas, možná újma na zdraví a finanční náklady. Nelze se podívat, že při situacích, ve kterých byly náklady velmi vysoké, lidé nepomohli. Ovšem prosociální chování nemá jen stránku odměn. K benefitům plynoucím z poskytnutí pomoci patří např. finanční kompenzace, sebeuspokojení a sociální uznání. Motivací k pomáhání je i případný trest jako např. pocit viny, negativní emoce, riziko trestního stíhání a v neposlední řadě i vliv svědomí“ (Mlčák, 2010, s. 27-28).

Z výzkumů jasně plyne, že rozhodování podle modelu náklady-zisky neprobíhá jako úplně objektivní, racionální analýza, kde nejde o soustředěné řešení problému nebo uvědomování si dané kalkulace. Přihlížející zpravidla bezděčně a intuitivně subjektivním způsobem vyhodnocují situaci (Čírtková, 2009, s. 127).

3.1 Situační faktory

V této podkapitole je uveden výčet situačních faktorů ovlivňující jedincovo reakce a rozhodování v krizové situaci. „Situační přístup zdůrazňuje rozhodující vliv situace na příčiny chování a jednání. Existují určité typy situací, kterým odpovídají určité typy chování a jednání. Primárně determinující je tu tedy situace, ve které se osobnost aktuálně nachází“ (Lašek, 2004, s. 61).

Čírtková (2009, s. 127-129) zmiňuje několik nejčastějších situačních faktorů, které působí na jedince v krizové situaci:

1. Jednoznačnost nouze

Pokud se situace jednoznačně nejeví jako tíšňová, klesá tak pravděpodobnost poskytnutí pomoci, tedy klesá prosociální chování. Takovým příkladem by mohl být opilý člověk ležící na chodníku, u kterého lidé uplatňují úvahu, že si za danou situaci může sám. Opačným případem by byla hádka muže a ženy, kde je připravenost aktivně zasáhnout větší.

2. Viditelnost oběti

Viditelnost oběti hraje významnou roli ve vnímání situace. Podle některých expertů pravděpodobnost pomoci významně klesá, když daný člověk oběť nevidí, ale pouze slyší.

3. Čas a místo události

Pokud jsme něčím ovlivňováni v situacích, které vyžadují naši pomoc, je to určitě také čas a místo události. Pokud se situace nouze odehrává na místě, které přihlížející dobře zná, zvyšuje se pravděpodobnost prosociálního jednání. U času se odborníci ve většině shodují. Podle nich je jednoznačně noční doba kritickou částí dne, kdy se ochota pomoci razantně snižuje.

4. Počet a chování ostatních přítomných

O těchto dvou faktorech už pojednává samotný bystander efekt, kdy je chování jednotlivce ovlivňováno počtem přihlížejících. Čím vyšší počet přihlížejících, tím nižší je ochota pomoci, jelikož dochází k tzv. difuzi odpovědnosti, kdy ji jedinec přesouvá na ostatní přítomné.

Chování přítomných na místě je důležité při vyhodnocování a porozumění celé situaci. Pokud se ostatní chovají pasivně, jedinec si situace může snadno vyhodnotit jako málo závažnou, a to pouze psychologicky, nikoli fakticky.

Další významnou okolností je komunikace mezi přihlížejícími. Ať už jde o komunikaci verbální či nonverbální, také napomáhá k správnému porozumění a zhodnocení celé situace. Studie však ukazují, že v krizových situacích je komunikace zablokována a u lidí se projevuje plachost či strach komunikovat s ostatními, a dokonce i tak přirozené věci jako je oční kontakt se přistojící vyhýbají.

5. Vztah oběť-potencionální zachránce

Čím je oběť svému potencionálnímu zachránci v psychologickém slova smyslu bližší, tím je pravděpodobnější, že jedinec bude jednat prosociálně. Pokud skutečně existuje interpersonální vztah mezi obětí a potencionálním zachráncem jako např. dítě souseď, přítel apod., roste pocit individuální odpovědnosti. Dalším aspektem ovlivňující prosociální chování je podobnost mezi obětí a přihlížejícím např. stejná rasa, sociální či profesní skupina atd.

6. Příčiny nouze

Příčiny krizové situace také můžeme označit za faktory ovlivňující ochotu pomoci. Pokud se přihlížejícímu bude zdát, že za danou situaci oběť nemohla a ovlivnily to vnější podmínky, pak vzrůstá pravděpodobnost poskytnutí pomoci. Rozhodující jsou za těchto okolností předpoklady a různé úsudky přihlížejícího, nikoli skutečné příčiny.

7. Nebezpečnost poskytnutí pomoci

Dost podstatným faktorem ovlivňující rozhodování v situaci nouze je její nebezpečnost. Nebezpečné události snižují ochotu přispěchat na pomoc. Můžeme předpokládat, že tento faktor výrazně determinuje chování svědků asistujících u násilných trestných činů.

3.2 Osobnostní faktory

Osobnostní faktory mají bez pochyby velký vliv na jedince a na jedincovo rozhodování, proto se v této podkapitole budu snažit jednotlivé osobnostní vlivy více rozepsat a vysvětlit jejich možný dopad. Pro rozdělení jednotlivých osobnostních faktorů jsem se inspirovala u Čírtkové (2009, s. 129-131):

1. Aktuální psychický stav

Momentální psychické naladění a rozpoložení člověka jistou mírou ovlivňuje ochotu a rozhodnutí pomoci. Je empiricky zjištěno, že spíše lidé budou prosociálně jednat, když jsou pozitivně naladěni, než když jsou ve stresu a řeší své problémy a neúspěchy. Z toho tedy vychází, že frustrovaný jedinec častěji zaujme roli nepomáhajícího přihlížejícího.

2. Empatie

„Empatií rozumíme schopnost vcítění, člověk plně chápe sám sebe a vyzná se ve svých pocitech. Porozumět druhým lidem a umět se do nich vcítit dovede člověk jen v takovém rozsahu, v jakém je sám s to chovat se emočně inteligentně a rozvíjet příslušné schopnosti“ (Pletzer, 2009, s. 158-159).

Pro krizové situace, co se empatie týče platí, že vyšší schopnost empatie příznivě působí na prosociální chování. Empatický, tedy citlivý a vnímavý člověk, spíše pomůže než jedinec, který má povrchní prožívání a s obětí nesoucí. Takový přístup můžeme označit za lhostejnost k osudu strádající oběti.

3. Zvnitřnění morálních norem

V tomto ohledu je prosociální chování závislé na tom, jak moc či málo si jedinec osvojil v procesech sociálního učení normy, regulující jeho vztah k bližním. Z pohledu psychologie hovoříme o svědomí, ve kterém jsou ukotveny morální regulativy. Překročení norem vyvolává v jedinci napětí a pocit nelibosti.

Zatím byla experimentálně zkoumána jen norma sociální vzájemnosti (tj. morální povinnost pomáhat si navzájem). Výsledky těchto experimentů ukázaly, že někteří nakládají s prosociálním chováním jako s půjčkou. To znamená, že jestli někomu v minulosti byla poskytnuta pomoc v nouzi, je zde větší pravděpodobnost, že bude toto jednání opětovat, aby do dalších podobných situacích vstupoval bez morálních závazků, které by vychylovaly kalkulaci nákladů a zisků.

V dalších experimentech se zase potvrdila síla dobrého příkladu. Když některé osoby byli svědky nouzové situace, ve které přihlížející pomohl, častěji pak tyto lidé poskytovali pomoc v téže situaci, pokud obě události neodděloval velký časový odstup.

4. Odhad vlastní kompetence a sociální tréma

Jedním z dalších faktorů, při kterých se člověk rozhoduje, jestli má v nouzi pomoci, je i odhad vlastních schopností účinně poskytnout pomoc. Člověk, který je přesvědčen, že disponuje potřebnými dovednostmi, je spíše ochoten pomoci oběti.

Sociální tréma, pojem, který je tak všední a malicherný, přesto se objevuje i u bystander efektu. Jedinec se nachází v přítomnosti více lidí a konat před větším počtem lidí je pro někoho stresující. Sociální tréma se vyskytuje hlavně u nouzových situací, kdy jsou přihlížející v méně známém či neznámém prostředí nebo když není daná situace úplně jednoznačná.

3.3 Sociální normy a morálka

Jsou zde nepochybně silné vlivy, které nás nutí jednat jako např. empatie nebo soucit, vrozené či naučené, které zapřičiňují alespoň částečné podílení se na utrpení oběti. Pokud by byl samotný zásah jednoduchý, mnozí by byli ochotni zasáhnout, vymanit se ze své komfortní zóny a zmírnit následky a utrpení. I kdyby vlivy empatie či soucitu nebyly dostatečně silné, pořád jsou zde sociální normy, které naznačují, že každý z nás má odpovědnost vůči sobě navzájem, a že pomoci je to správné, co udělat a jak se zachovat.

Problém komplikuje zejména motivace morálního jednání, protože morálními činy, např. různých dobročinností, se mohou skrývat velmi přízemní motivy (potěšení z projevu moci a dominance). Přehledně uspořádal dosud zjištěné faktory morálního jednání Bergius následovně:

- situační činitelé (přítomnost jiných osob);
- znaky osobnosti poskytující nebo neposkytující pomoc;
- minulé zkušenosti ze situací vyžadující pomoc;
- socializační zkušenosti;
- charakteristika situace z hlediska osobní odpovědnosti;
- znaky „oběti“ (vnější vzhled, atributované vlastnosti);
- reaktance (odpor proti omezení svobody) (Bergius in: Nakonečný, 2009, s. 228).

„Ve svém bytí tzn. ontologicky, je člověk nesporně dobrý, nebo též důstojný, hodnotný, významný, vznešený. Avšak ve své morální kapacitě je ambivalentní, schopný dobrého i zlého“ (Hábl, 2015, s. 25). Morální dimenze je mnohem více problematická, co

se týče lidí. Morálka hodnotí a posuzuje lidské chování z hlediska dobra a zla, a to v porovnání s lidským vědomím. Lidé by se měli řídit pravidlem, nečím jiným, co nechceš, aby bylo činěno tobě. „Zákony lidské morálnosti člověk neprodukuje ani neustanovuje. Buď je přijímá nebo ne“ (Hábl, 2015, s. 28). Pokud by začala upadat morálka nějaké skupiny společnosti, jako např. policistů nebo záchranářů, začala by upadat celá společnost.

Nakonečný (2009, s. 225-226) píše o třídění pomoci přinášejícího chování, které E.A. Witte převzal a zdůrazňoval jeho vztah k osobní morálce a podal následující charakteristiku jednotlivých tříd tohoto chování:

- 1. Plánovaná formální pomoc** je určována řídicími principy morálky, což předpokládá rozpoznání nouzové situace (např. návštěvy nemocného).
- 2. Spontánní neformální pomoc** spočívá v efektivní empatii a předpokládá spoluúčast a soucit (např. upozornit někoho, že má špatnou informaci).
- 3. Pomoc v nouzové situaci** je řízena sociálním humanismem, který je určován opět schopností pomoci a rozpoznání nouze (např. pomoc osobě postižené srdečním záchvatem).
- 4. Pomoc v každodenní situaci**, zde se uplatňuje smysl pro sociální odpovědnost subjektu a empatie (např. vhození nalezeného dopisu do schránky).
- 5. Nepřímá pomoc** je řízena osobní morálkou, za předpokladu sociální odpovědnosti a rozpoznání nouzové situace (např. dar pro dobročinnou organizaci).
- 6. Přímá pomoc** se vyznačuje smyslem pro sociální humanismus, soucitem a schopností pomoci (např. vložení se do ukončení sporu mezi dvěma skupinami).
- 7. Osobní pomoc** je vyvolána soucitem a vyznačuje se empatií (např. pomoc příteli).
- 8. Anonymní pomoc** je určována morálními principy a předpokládá rozpoznání nouzové situace a sociální odpovědnost (např. darování krve).

Zásadně jde o problém motivace altruistického či morálního jednání, tedy jednání, které je v souladu s morálními normami společnosti. Jde tedy o otázku, jak jsou tyto normy jako společenské imperativy zvnitřňovány, že se stávají přirozenými regulátory jednání. Zvnitřňování neboli interiorizace znamená bytostnou identifikaci s morálními imperativy jako vnějšími společenskými požadavky, jde tedy o vliv socializace,

respektive sociálního učení na základě identifikace. Pokud mluvíme o identifikaci, jedná se spíše o ztotožnění se s motivy, převzetí určitých vzorců chování jako prostředků k dosažení žádoucích odměn a vyhnutí se nežádoucím trestům (Nakonečný, 2009, s. 230).

Empatie

Pletzer (2009, s. 47) popisuje empatii jako schopnost představit si tutéž situaci, kterou zažívá nebo zažil jiný člověk, a procítit pocity, které (pravděpodobně) tento člověk v dané situaci prožíval. Jedná se o schopnost vrozenou, která je za podpory rodičů osvojována v raném dětství. Ocitáme se vlastně při empatické reakci na stejné vlnové délce jako člověk, který nám vypráví o svém zážitku, a díky tomu jsme tedy schopni vcítit se do jeho situace a sdílet jeho prožitky. Empatii však nepoužíváme jen pro negativní zážitky ale i v situacích, kdy jsme zamilovaní nebo vyprávíme o pozitivních zážitcích apod. Důležité je rozvíjet tuto schopnost tak, abychom si v případě potřeby dokázali navzdory vši empatii udržet jistý odstup. Co se empatie týče, důležité je zohlednit i kulturu dané společnosti. Při projevech účasti a soucitu záleží na tom, ve které společnosti dotyční vyrůstali, protože citové projevy jsou v kulturách hodnoceny různě. S těmito většinou nepsanými zákony je člověk tak ztotožněn, aniž by je jakkoli zpochybňoval.

„Witte dává přednost proměnným, uvádí řadu pojmů nejen s psychologicky nejasným obsahem, jako je sociální humanismus a osobní morálka. Spolehlivěji lze psychologicky určit další dva termíny, empatii (vcítění) a soucit, o němž existují určité poznatky z vývojové psychologie. Zdá se, že je to soucit vzbuzený empatií a vystupující až u dětí předškolního věku, jinak ještě egoistických, jako pohotovost zřící se vlastního dobra ve prospěch jiného, kdo vyvolává lásku nebo lítost. Obětavost je patrně základem humanismu jako nejvýznamnějšího aspektu osobní morálky a ta má původ v soucitu, respektive v lítosti“ (Nakonečný, 2009, s. 226-227).

Svědění a vůle

S morální stránkou člověka hodně souvisí vůle a svědomí. Svědomí je v podstatě hlásek v naší hlavě, který nám říká, co bychom měli a co bychom neměli dělat. Každopádně ten hlas často nevnímáme nebo ho vědomě ignorujeme. Nehorší je, když ho slyšíme ale nemůžeme nebo nám nejde ho poslechnout (např. u závislostí a různých zlovyků, kdy si říkáme, že bychom měli přestat, ale stejně se přistihneme, že to znovu

děláme). Podle Hábla (2015, s. 28) jsou v mnohém nároky svědomí zcela zdravé, legitimní a reálné tzn. to, co žádají je skutečně dobré, ne pro mě ani pro zájmovou skupinu či pro danou kulturu, ale dobré ve své objektivní podstatě, dobré pro lidství člověka. Každý z nás umí rozlišovat, co je dobré a co je špatné, právě i díky nepsaným zákonům správného chování, ale jen málokdo se řídí tím hláskem ve své hlavě. Většinou se snažíme hledat jakési výmluvy, které by ospravedlnily naše jednání a tím se dostávám k pojmu čisté svědomí. Čisté svědomí může mít jen někdo, kdo koná vždy jen dobro, ale nikdo takový není a tím se často utišujeme, anebo jak už jsem zmínila vymýšlíme různé výmluvy a odůvodňujeme si naše zlé chování nějakými argumenty (např. Muž jde a ukradne ženě peněženku. Posléze si tento zlý čin omlouvá tím, že má doma hladové děti, které potřebují nakrmit a musí se o ně postarat.).

Vůle je něco, bez čehož bychom ani nebyli lidmi. Je to jedna z lidských dimenzí. Někdo má vůli opravdu silnou, někdo velmi slabou a někdo se jí naučí postupem času ovládat a posilovat. Každopádně s vůlí se dají dělat velké věci, dobré ale bohužel i ty špatné.

Prosociální chování a altruismus

Prosociální chování je považováno za atribut sociální kompetence osobnosti. Sociální kompetenci můžeme chápat dispozičně, situačně nebo interakčně.

- 1. Dispoziční přístup** předpokládá, že pro chování člověka v interpersonálních vztazích jsou určující jeho vnitřní dispozice, vlastnosti osobnosti, které jsou relativně stálé a určují způsob reakce v sociálních situacích, který je u osobnosti relativně stabilní.
- 2. Situační přístup** zdůrazňuje rozhodující vliv situace na příčiny chování a jednání. Existují určité typy situací, kterým odpovídají určité typy chování a jednání. Primárně determinující je tu tedy situace, ve které se osobnost aktuálně nachází.
- 3. Interakční přístup** spojuje oba předchozí a překonává jednostrannost dispozičního a situačního přístupu. Předpokládá, že chování osobnosti je podmíněno nepřetržitým, mnohostranným procesem interakcí osobnosti a situace. Osobnost je v tomto procesu aktivním činitelem. Na straně osobnosti jsou to především kognitivní, emoční a motivační faktory, které mají důležitou úlohu při determinaci chování. Na straně situace je to hlavně její psychologický význam, tzn. jak je vnímaná, prožívaná subjektem. Součástí je i kontext situace (Oudová in: Lašek, 2004, s. 61).

Sociální kompetence je často vymezována i jako prosociální chování, což je chování zaměřené na dobro druhých, při kterém aktér nezíská nic, někdy dokonce ztrácí čas, prostředky, psychické nebo fyzické síly (Oudová in: Lašek, 2004, s. 61).

„Problém chování osob v situacích, ve kterých se stávají svědky porušování určitých norem, je součástí širší problematiky označované v psychologii jako výzkum prosociálního chování či altruismu. Významné studie prosociálního chování (altruismu) se objevují v šedesátých letech minulého století.“ (Čírtková, 2009, s. 125) Hayesová (2011, s. 135) definuje altruismus jako určité chování, které můžeme označit jako altruistické tehdy, když je prospěšné druhým, ale ne jedinci, který je provádí. Jinými slovy, altruista je ten, kdo pomáhá druhým, a nic za to nedostává zpátky.

Altruistické činy existují a vzniká otázka, čím jsou motivovány, když povaha člověka je v podstatě egoistická. Sociobiologové tvrdí, že jde o podporu příbuzných genů, která může dojít až k sebeobětování, ale to by platilo pouze pro vztah k příbuzným. Avšak altruismus se projevuje i vůči cizím osobám, dokonce anonymním (Nakonečný, 2009, s. 221). Konání dobra, byť i s těmi nejlepšími úmysly, může být někdy problematické, protože se může stát, že je to v rozporu s postoji druhého (oběti). Jedním z takových příkladů mohu uvést domorodé kmeny žijící v Africe, kde si zachovávají své tradice a kulturu. Obyvatelé vyspělých zemí považují spoustu jejich zvyků za zaostalé, a proto se jim částečně snaží vnutit návyky západní kultury, i když o to členové kmene nemusí vůbec stát.

Proč je tak důležité odlišovat altruismus od ostatních forem pomoci na základě motivace? Důležitost je tomuto vymezení kladena za účelem porozumění lidské přirozenosti, za účelem porozumění rozvoje prosociálního chování a poslední za účelem porozumění mezilidských vztahů. Jsou jisté rozpory o tom, jestli je altruismus vrozený jako součást lidské přirozenosti nebo jestli je modifikovatelný a může být získán či naučen. Shodným názorem odborníků je, že se altruistické chování rozvíjí s věkem. Nicméně jsou altruismu schopné i děti, což však některé teorie vyvrací, jelikož jejich chování je v mladším věku motivováno spíše nízkými morálními kvalitami. Určuje se tedy, zda byl daný akt pomoci dobrovolný, záměrný nebo jestli od toho jedinec očekával nějaké výhody (Altruistic motivation to help, 1986, online).

4 Zvládání zátěžových situací a možnosti prevence efektu přihlížejícího

Poslední kapitola je přehledem možných reakcí na náročné a krizové situace. Uvedeny jsou i možnosti jejich zvládání a obrany vůči nim. Ke konci jsou uvedeny prostředky či ideje na potlačení a zmírnění efektu přihlížejícího.

4.1 Zvládání zátěžových situací

Vlastní zdatnost, někdy se používá i pojem vlastní účinnost neboli self-efficacy, se týká hlavně vlastních schopností a jak je vnímáme, čeho se cítíme být schopni dosáhnout. Z několika výzkumů vyplývá, že jedinci, kteří v sobě měli větší důvěru (vysokou vlastní zdatnost) si v úkolech vedli lépe. Jejich sebedůvěra měla přímý vliv na úsilí, které do úkolů a činností vkládali. Důvěra ve vlastní schopnost se podle A. Bandury projevuje prostřednictvím čtyř hlavních psychologických procesů:

- **Kognitivní procesy**

Jsou zapojeny přímo, vlastní zdatnost má sama o sobě kognitivní povahu, protože vysoká sebedůvěra ovlivňuje strukturu myšlení a díky tomu i chování.

- **Motivační procesy**

Jsou ovlivněny, protože vlastní zdatnost se podílí na vytrvalosti tváří v tvář neúspěchu. Někteří jedinci jsou díky své důvěře schopni vydržet až do okamžiku, kdy nakonec uspějí.

- **Emocionální procesy**

Vlastní zdatnost je s nimi spojena hlavně v oblasti stresu a úzkosti. Mnoho experimentátorů dokázalo, že lidé, kteří věří, že mohou alespoň částečně kontrolovat situace, které je ohrožují, zdaleka necítí tak silnou úzkost než ti, kteří mají pocit bezmoci.

- **Volní procesy**

Zapojeny jsou i volní procesy, protože lidé si většinou vybírají činnosti a situace, které jsou do jisté míry pro ně náročné ale zároveň ví, že jsou schopni je zvládnout (Hayesová, 2011, s. 78).

Zátěž a stres

Zátěží můžeme chápat v podstatě „každé vystavení organismu v interakci s prostředím nějakým nárokům vyžadujícím vynaložení určité energie. Základním rysem zátěže je její spojení s větším či menším tlakem různých vlivů na organismus“ (Paulík et al., 2009, s. 9). Je důležité brát v potaz, že zátěž je každým jedincem hodnocena a prožívána jinak, jedná se o tzv. mentální reprezentaci. Každý člověk se potýká s různými problémy a každodenními nepříjemnými situacemi. Má jiné zkušenosti, dispozice, hodnoty, sociální oporu a kulturní vzorce, tohle všechno, a ještě více spadá do kognitivního hodnocení. Vyhodnocení situace spočívá v rozhodování o závažnosti podnětů, o podmínkách, v nichž se nachází, které je jedinec vzhledem ke svým možnostem schopen zvládnout. Někteří autoři uvádí, že jsou patrné rozdíly ve vnímání tíživých situací u různých etnických skupin (Paulík et al., 2009, s. 11).

„K situačním jevům přinášejícím zátěžové situace se často řadí životní události (life events), drobné denní nepříjemnosti (daily hassles) a radosti (daily uplifts). K jevům přispívajícím k omezení zátěže nebo podporujícím její zvládnání patří např. sociální opora (social support). Podstata pozitivního působení sociální opory spočívá jednak v reálné existenci pomoci, porozumění a uznání od lidí v okolí, jednak v přesvědčení o blízkosti pomoci a její dostupnosti.“ Sociální opora a pevné sociální vztahy pozitivně ovlivňují a usnadňují zvládnání zátěžových situací (Paulík et al., 2009, s. 12).

„Minimální zátěž je spojená s relativním klidem, nečinností, sporadickými a málo intenzivními podněty. Lehkou zátěž vyvolávají např. nároky běžných činností, které nevyžadují větší námahu. Ke střední zátěži dochází tam, kde jsou požadované aktivity obtížnější a kde působí různé komplikující a rušivé vlivy a překážky úspěšné činnosti. Těžká zátěž souvisí s masivními nároky, havarijními situacemi, ohrožením zdraví a života. Podle druhů zátěžových podnětů lze zhruba rozlišit: zátěž biologickou (působení různých činitelů vyvolávajících primárně biologickou odpověď), fyzickou (požadavky na svalovou činnost) a psychickou (Paulík, 2010, s.43).

V souvislosti s těžkou zátěží, která se vyskytuje např. u situací ohrožující život, mluvíme o stresu. Stres je „stav, ve kterém míra zátěže přesahuje únosnou mez z hlediska adaptačních možností organismu za daných podmínek.“ (Paulík, 2010, s. 41) Paulík ve své knize uvádí, že při stresu dochází k nerovnoměrnému stavu mezi požadavky a možnostmi jedince konkrétní situaci zvládnout a definuje stres jako „vyjádření určitých vnějších sil působících na systém a vyvolávajících v něm změny (napětí, únavu či vyčerpání) i pro odezvu systému (změny spojené s narušením vnitřní rovnováhy“ (Paulík,

2009, s. 19). Stres významně narušuje rovnováhu celého organismu a ve většině případů se pojí se situacemi obtížnými a ohrožujícími, dochází tak ke změnám v hormonálním, oběhovém i imunitním systému. Pokud se jedinec cítí být ohrožen ať už po stránce fyzické, psychické či materiální, probíhají u něj dvě reakce. Buďto se zachová aktivně např. útokem či útekem, nebo pasivně, kdy reaguje např. depresí či studem (Paulík, 2010, s. 42). Stresová reakce probíhá ve třech fázích. První je tzv. poplachová reakce, což je prvotní reakce způsobená působením stresorů na organismus, který je nejprve v šoku, a poté dochází k útlumu obranných reakcí. Následně se tělo adaptuje (protišok) a aktivuje obranné mechanismy, v této fázi dochází k vylučování adrenalinu, glukózy a dalších látek do krve, čímž dochází k rychlému uvolnění energie. Stadium rezistence je označením druhé fáze, pokud je jedinec ve stresové situaci delší dobu je v trvalém napětí. Znamená to, že se snaží přizpůsobit stresové situaci a obnovit fyziologické procesy narušené z první fáze. A poslední fází je vyčerpání, kdy organismus byl vystaven stresu příliš dlouho a nedokáže se adaptovat (Paulík et al., 2009, s. 23).

„Stresory můžeme globálně rozlišit na stresory reálné (aktuálně ohrožující a rušivě působící faktory v životě člověka) a potenciální (situační aspekty, které mohou vyvolat stres při dosažení určité intenzity, frekvence, kumulace nebo doby trvání, jako např. hluk, chlad, proudění vzduchu, nahromadění povinností a pracovních úkolů při časové tísní).“ K faktorům, které mají rozhodující vliv na to, zda se potenciální stresory stanou reálnými, patří zejména:

- subjektivní hodnocení;
- individuální osobnostní charakteristiky;
- způsob vyrovnávání se se zátěží;
- přítomnost či nepřítomnost nepříznivých životních událostí či drobných denních nepříjemností;
- dosavadní zkušenosti jedince se stresem;
- sociální opora;
- sociální status (Paulík, 2010, s. 42-43).

„Stresory pocházející z vnějšího prostředí jsou v podstatě měřitelné objektivně, zážitková reakce a vynaložené adaptační úsilí je především subjektivní a zjišťuje se zejména nepřímo prostřednictvím subjektivních výpovědí nebo sledování fyziologické, případně behaviorální reakce“ (Paulík, 2010, s. 42-43).

K vážnému poškození organismu může dojít tehdy, pokud jedinec musí po delší dobu vynakládat zvýšené úsilí na zvládnutí náročné situace, protože běžné adaptační mechanismy jsou v takovém případě nedostačující. Riziko se zvyšuje při extrémním stresu, tedy čím náročnější situace, tím větší poškození organismu či osobnosti (Paulík, 2010, s. 42). Zvládat nepřiměřený strach je částečně spojen s odhadováním rizik, předvídáním možného průběhu zátěžové situace ale i uvědoměním si následků, které svým jednáním může jedinec způsobit. „Psychologické prostředky ke zvládnutí strachu jsou mnohdy aplikací obecněji uplatnitelných prostředků vyrovnávání se i s jinými stresovými situacemi, využívají např.: racionální rozbor příčin strachu, verbalizaci čili slovní popis, zpracování obávané situace, trénink zvládnutí strachu, relaxace, odvádění pozornosti, autosugesce a vyhledání odborné pomoci a sociální opory“ (Paulík, 2010, s. 82-83).

Zvládání zátěžových situací

Každý jedinec reaguje v krizové situaci odlišně, jinak ji prožívá, je na ni jinak připraven a geneticky vybaven. V této souvislosti bych chtěla zmínit pojem odolnost. Kebza a Šolcová (2015, s. 445) definují odolnost jako kvalitu lidské psychiky, která spočívá ve způsobilosti se nenechat snadno vyvést z míry a vracet se po vyhocené situaci zpět do původního stavu. Je důležité využívat předchozí zkušenosti k dalším zátěžovým situacím a být připraven. Odborníci uvádí tři vztahové rámce, které se používají v současné psychologii v souvislosti s lidskou schopností zvládat zátěž a zmiňují různé proměnné, které tuto schopnost ovlivňují. Prvním vztahovým rámcem jsou dispozice, tedy trvalé charakteristiky osobnosti či určitý potenciál, který je aktivován v krizové situaci a vyvíjí adaptační činnosti ke zvládnutí. Druhý vztahový rámec představuje určité procesy fungující mezi osobností a prostředím nebo také jinak řečeno mezi dispozicemi a situací. Tento rámec sleduje motivační, emocionální a kognitivní složky a jedince při zvládnutí náročné situace. Zaměřuje se na jeho prožívání, významy, které jedinec přikládá celé situaci a jak dokáže využívat své zkušenosti a schopnosti. Třetí vztahový rámec se zabývá hlavně situačními vlivy, kdy se jedinec v každé situaci chová odlišně a od odlišnosti situace se také odvíjí odlišnost jeho reakce. Situaci pozitivně ovlivňuje např. sociální opora a negativně třeba špatné životní události. „Reálně je proces zvládnutí složitý komplex jevů a událostí s množstvím vzájemných vazeb a souvislostí vždy vycházející z konkrétních konfigurací podmínek a požadavků v daném časoprostorovém rámci interakcí lidské osobnosti s prostředím“ (Paulík, 2010, s.101).

Z pohledu jedinečnosti každého jedince dochází i k jiné interpretaci zátěžové situace, k jiné adaptaci a řešení. Exponované profese jsou určité druhy povolání, které jsou náročné na psychiku, protože po jedinci vyžadují se se vzniklými vyhrocenými situacemi aktivně vyrovnávat. Za problémové osoby se považují jedinci, kteří na základě svých vlastností selhávají v situacích a interakcích, se kterými si ostatní dokáží poradit. Posledním pojmem jsou vyhrocené životní situace, na které se musí vynaložit velké úsilí a motivační síly, sebeovládání a adaptace. Jsou jimi hromadné či individuální osudové události (Mikšík, 2005, s. 86). Prožívanou psychickou zátěž hodnotíme subjektivně a klasifikujeme ji do těchto úrovní:

1. **Běžná zátěž** – obvyklé situace, na něž jsme adaptovaní a dokážeme je řešit.
2. **Optimální zátěž** – podněcuje psychický rozvoj jedince, dochází k osvojování nových metod myšlení, postojů, systémů chování a jednání.
3. **Hraniční zátěž** – s takovým typem zátěže se jedinec vyrovnává s vypětím sil, přesto situaci dokáže řešit.
4. **Extrémní psychická zátěž** – může dojít až k dezintegraci osobnosti, mohou se objevit maladaptivní projevy a psychické selhání (Mikšík, 2005, s. 83-84).

Aktivace vnitřních zdrojů, ale i pomoc z okolí, je v náročných a stresových situacích významná. Pomoc zvenčí nám může poskytnout oporu, pocit bezpečí, ale i důležité informace nebo uklidnění. V souvislosti se zvládnutím stresu se často zmiňují tzv. obranné mechanismy, což jsou „více či méně uvědomované způsoby omezování úzkosti pramenící z ohrožení sebepojetí. Jejich základem je změna (mnohdy zkreslení) hodnocení a prožívání vnímané reality“ (Paulík, 2010, s. 77).

Paulík (2010, s. 77-78) uvádí, že mezi hlavní představitele, kteří se obrannými mechanismy zabývali byl Sigmund Freud a jeho dcera Anna, která k jeho základním deseti přidala časem další. Vědomé potlačení a nevědomé vytěsnění jsou považovány za základní prvky obrany pocitu jistoty, ega a sebepojetí, které pomáhají zmírňovat emočně negativní pocity a napomáhají snadnějšímu sociálnímu začlenění. Vytěsnění je založeno na odstranění nepříjemných a nepříjemných pocitů a myšlenek z vědomí. Přestože si je člověk neuvědomuje, mohou jeho chování i prožívání mimo vědomou kontrolu ovlivňovat (např. formou těžko vysvětlitelných a pochopitelných tendencí ve vztazích k okolí). Potlačení spočívá v upuštění od určité subjektivně atraktivní aktivity nebo její odložení na později. Může vycházet z popření její důležitosti a využívat přesunu pozornosti na jiné věci.

Lauster (1994, s. 25-64) popisuje obranné mechanismy jako jednu z možností, jak se vypořádávat se stresovými a náročnými situacemi. Obranné mechanismy jedinec používá při řešení nežádoucích a stresových situací, tedy pro udržení své psychické rovnováhy, která je narušena vnějšími vlivy nebo impulzy z Nadjá či Ono. Obranné mechanismy související s efektem přihlížejícího jsou např. racionalizace, bagatelizace, sebeobviňující chování, odčinění, opačné postoje, altruistická sebeprezentace, vzdání se něčeho ve prospěch jiného atd.

Co se zvládání problémových situací týče, je zde ještě tzv. naučená bezmocnost. Ta je charakterizována jako určité přesvědčení jedince o tom, že nemá schopnosti a kompetence k tomu nějakou krizovou situaci zvládnout, a proto nemá smysl ji řešit vlastními silami. Jedinec se tak i v podstatě zbavuje určitých úkolů tak, že je přehazuje na ostatní a čeká, že to za něj vyřeší (Paulík, 2010, s. 79).

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že se adaptujeme na zátěž v podstatě dvěma způsoby, a to reakcemi zvládacími a reakcemi obrannými. Reakcí zvládací je např. coping, což je „pro aktivní a vědomí způsob zvládání stresu se ustálilo označení coping. Z terminologického hlediska je vhodné rozlišovat mezi adaptací a copingem. Adaptace se vztahuje ke zvládání zátěže jako takové. Coping se uplatňuje v případech, kdy je zátěž vzhledem k odolnosti osobnosti nadlimitní nebo podlimitní, a je tedy potřebné vyvinout zvýšené úsilí k vyrovnání se s ní. Jinými slovy coping představuje zvládání náročných či stresových situací“ (Paulík, 2010, s. 79).

Paulík uvádí v souvislosti se zvládáním tzv. copingové styly a copingové strategie. Copingové styly jsou určité osobnostní proměnné a charakteristiky chování v krizi, které jsou v čase poměrně ustálené, částečně vrozené a jsou považovány za obecnější oproti copingovým strategiím, které jsou vnímány spíše jako situačně ovlivněné volby postupů, které jsou získávány učením. „Ve vztahu ke stylu tedy můžeme zvládací strategii chápat jako prostředek realizace přihlížející v jeho rámci k aktuálnímu psychosomatickému stavu jedince a k vnějším situačním podmínkám“ (Paulík, 2010, s. 81).

4.2 Možnosti prevence efektu přihlížejícího

Jak se vypořádat, předcházet a jak řešit efekt přihlížejícího bych chtěla zmínit v této podkapitole. O tom, jak konkrétně předcházet bystander efektu jako takovému není příliš mnoho informací. Proto bych chtěla shrnout pár možných preventivních opatření, která jsem na základě shromážděných informací o této problematice vyvodila, tzn. že tyto návrhy nejsou empiricky podložené.

Trénink a informovanost

Nejedná se přímo o preventivní opatření jako takové, jelikož se tréninky krizových a nouzových situací nedají tak snadno uskutečnit. Chtěla bych ale uvést případy policistů, záchranářů, doktorů a hasičů, kteří se s takovými situacemi setkávají denně. Jsou více sebejistí v tom, co v dané situaci dělají. Pokud by byli součástí nějaké krizové situace, jistě by neváhali a do záchrany a pomoci by se vrhli bez přemýšlení, obrazně řečeno. Pro nás jako pro obyčejné lidi je to neskutečný stres, připadáme si v takových situacích nekompetentní a marně doufáme, že někdo z přihlížejících vykonává jednu z těchto profesí. Samozřejmě by ale všichni tento nátlak neměl směřovat pouze na jedince, kteří záchranu životů a pomoci lidem v nouzi mají jako zaměstnání. Je důležité se v této problematice více vzdělávat. Nemáme dlouholeté praxe v tomto směru, ale existuje řada preventivních programů, besed na školách, které připravují žáky na krizové situace (sexuální obtěžování, šikana atd.), přednášky o poskytování první pomoci a podobných vzdělávacích programů, které nám pomáhají se v této problematice lépe orientovat. Důležité je vštěpovat tyto důležité informace i dětem, aby věděly, jak si přivolat pomoc, komu mají zavolat, když je někdo v nebezpečí atp.

Jednoznačnost situace

Další možností, jak se nejlépe pokusit celou situaci zvládnout je nyní z pohledu oběti. Jak se tedy chovat, pokud se nacházíme v pozici oběti a potřebujeme okamžitou pomoc? Z pohledu oběti je důležité napomoci přihlížejícím celou situaci vyhodnotit jako krizovou, která potřebuje okamžitý zásah. Je důležité svou situaci přihlížejícím popsat, aby věděli, o co se jedná. Mnohem účinnější než křičet „Pomoc!“ je např. lepší křičet „Zavolejte polici! Byla jsem napadena!“ nebo „Zavolejte záhranku, mám infarkt!“. Dalším doporučením je výběr odpovědné osoby. Pokud se lidé začínají okolo vás shromažďovat je vždy lepší si vybrat konkrétního člověka a ukázat na něj: „Vy v té

červené mikině, zavolejte policii!“, protože tím se na něj v podstatě přenesla zodpovědnost a je nucen jednat. Když na někoho ukážeme, jen těžko bude stát, koukat a nic nedělat, protože tím by se dostal do pozice, kdy by ho ostatní přihlížející odsuzovali a kritizovali. Tento způsob se dá použít i v roli přihlížejícího. Když se nacházíte u krizové situace a jste jediný ochotný člověk, který se rozhodl pomoci, je dobré na někoho z davu vykřiknout např.: „Vy s tou čepicí, pojd'te mu podržet hlavu!“ a je zcela zaručené, že to dotyčný udělá (Cummins, 1998, s. 25).

Společnost

Společnost stejně jako rodina či vrstevníci, ale i média a internet, na nás mají velký vliv již od dětství. Osvojování společenských norem a hodnot je nedílnou součástí procesu socializace. Nakonečný (2009, s. 101) Socializaci označuje za jakýsi proces učení, ve kterém si již od útlého věku osvojujeme kulturní návyky, řeč, sociální role a začínáme se orientovat ve společenských hodnotách. Tento proces je však ovlivňován i vrozenými vlohami a konstitucí, jako např. stavba mozku a jeho funkce, vrozené způsoby chování, jimiž jsou instinkty a reflexy, které v reakci na krizovou situaci hrají významnou roli. Osvojujeme si základní mravní a morální hodnoty a začínáme si být vědomi sankcí, které za porušování těchto norem mohou přijít. V tomto případě nejde jen o sankce formální v podobě legislativní úpravy v §150 Neposkytnutí pomoci, která nastává v případě, že je neformální sankce nedostačující při dodržování určitých norem. Důležité jsou i neformální sankce, jako jsou např. výčitky svědomí, ale i odsuzování druhými, tedy jakási reakce druhých za nedodržování společenských norem. Sankce jsou nedílnou součástí sociální kontroly, což je „technická charakteristika určitých zvláštních nástrojů, jimiž se působí na společnost, ale především sociální proces, při kterém se předávají lidem jisté standardy a sociální vzorce chování“ (Sociální kontrola a její prostředky v 21.století, 2002, online).

Důležitým aspektem pro tvorbu dojmů o druhých lidech je, jak uvádí Hayesová (2011, s. 74) stereotypizace. Jedná se o klasifikaci lidí podle předem daných kritérií na základě povrchních charakteristik – barva pleti, pohlaví atd. Tato klasifikace se však neshoduje s implicitní teorií osobnosti. K vlastnostem, o kterých víme, si doplňujeme vlastnosti, které se s nimi obvykle vyskytují pospolu. Při stereotypizaci nebereme ohled na to, jaký člověk ve skutečnosti je. Stereotypizace je jedním z faktorů při vyhodnocování nouzové situace a rozhodování se, protože často dochází k negativním postojům vůči nějaké rase či náboženství, a to ovlivňuje i ochotu pomoci. Je důležité lidi učit

a zdůrazňovat pojmy jako respekt, toleranci a úctu k druhým, empatii, obětavost atd., což jsou vlastnosti, kterými by měl člověk alespoň částečně oplývat, abychom mohli hovořit o správných hodnotách a mravnosti ve společnosti. Je tedy důležité, aby lidé ve společnosti vnímali poskytování pomoci jako něco, co je úctyhodné, šlechetné a hrdinské než něco, co by jim mohlo ztížit a zkomplikovat život. Lidé by si měli být vědomi sankcí, které je mohou postihnout v případě, že by v konkrétní situaci pomoc neposkytli, viz podkapitola 3.3, ale i dostat do povědomí lidí základní mezilidské principy ať už formou výchovy, formou učení či nápodoby nebo ve škole apod.

Prostředí

Prostředí je také jedním z faktorů, které ovlivňují vznik krizových situací. Je obecně známo, že život ve městě je poněkud rušnější než život na vesnici. Je to dáno několika faktory a to např. hustotou zalidnění či dopravy, množstvím služeb, škol, pracovních příležitostí, ale i možností trávení volného času apod. Z důvodu rušnějších silnic je jasné, že bude docházet i k více autonehodám. Jedním z hlavních rozdílných znaků je anonymita. Život na vesnici je více společenský v tom, že se udržují sousedské vztahy, lidé si často vypomáhají, mají přehled o tom, kdo kde bydlí, často i pár základních osobních informací. Naproti tomu život ve městě je více soukromý. Lidé spíše nenavazují kontakty se svými sousedy, častokrát ani neví, kdo je jejich sused, protože se běžně lidé v panelácích více stěhují. Tato anonymita a individualita však panuje i mimo obydlí, což znamená, že pokud se nějaká krizová situace odehraje na vesnici anebo ve městě, průběh se bude nejspíš lišit.

Je tedy zřejmé, že lidé na vesnici budou mít za den méně interakcí než lidé ve městě. S čím větším počtem lidí je člověk za den v interakci, tím roste jeho nezáměr, čímž může dojít až k apatii. Ve městě se nachází nebezpečná místa jako parky, temné uličky, neosvětlená zákoutí apod., kam mnoho lidí po setmění nechodí. Jako prevence pro zamezení vzniku krizových situací a obecně kriminality by bylo lepší více městského osvětlení, více policejních hlídek či preventistů v parcích, informovanost lidí o těchto rizikových místech a vyhýbání se jim.

5 Výzkum zkušeností lidí s efektem přihlížejícího a jejich potencionální reakce na modelové situace

Poslední kapitola mé bakalářské práce je zaměřena na výzkum zkušeností lidí s bystander efektem a jejich možné reakce na mnou vytvořené modelové situace. Jejím úkolem je zjistit míru prosociálního chování a ochotu lidí pomoci v nouzi.

5.1 Stanovení cíle a hypotéz

Na základě předešlých teoretických kapitol, kde je tento fenomén podrobně charakterizován, je stanoven výzkumný problém, který zní: **Jaké jsou zkušenosti lidí ve společnosti s efektem přihlížejícího, a jak by reagovali na potencionální možné situace?**

Cíl výzkumného šetření je rozdělen do dvou část. První částí výzkumného šetření je zmapovat zkušenosti lidí v současné společnosti s efektem přihlížejícího. Zjistit míru prosociálního chování a ochotu pomoci v krizových situacích. Také se částečně zaměřit na povědomí respondentů o této problematice a jejich možné následky. Druhá část je zaměřena na reakce lidí v současné společnosti, které mohou v takových případech nastat. Modelovými situacemi byl respondent uveden do krizové situace či nehody, kterou měl nějakým způsobem vyřešit. Volil mezi aktivním zásahem či nečinným přihlížením.

Hypotéza je podle Gavory (2000, s. 50-53) vědecky podloženým tvrzením, které musí obsahovat vztah mezi dvěma proměnnými, a musí být přezkoumatelná. To znamená, že její proměnné můžeme měřit či kategorizovat, a tím je na konci výzkumu buď potvrdit či vyvrátit. Pro empirické šetření byly stanoveny čtyři hypotézy podložené literaturou a výzkumy.

- **Hypotéza 1:** Větší počet respondentů bude mít pocit povinnosti pomoci, když budou jedinými svědky krizové situace, než když bude přítomno více přihlížejících.
- **Hypotéza 2:** Pokud respondentům již byla někdy v minulosti poskytnuta pomoc, jsou více ochotni poskytnutí pomoci sami v budoucnu opětovat než ti, kterým pomoc poskytnuta nebyla.
- **Hypotéza 3:** Čím větší je riziko a nebezpečí při zásahu v krizové situaci, tím menší je pravděpodobnost, že respondenti pomoc poskytnou.

- **Hypotéza 4:** Respondenti, kteří jsou přesvědčeni, že disponují potřebnými kompetencemi, budou častěji a více ochotni k poskytování pomoci či zásahu v krizových situacích než ti, kteří si svými kompetencemi jisti nejsou.

Jak jsem již zmínila, každá hypotéza je postavena na již provedeném teoretickém či experimentálním základě. Ráda bych jednotlivé hypotézy podrobněji rozebrala, a to následovně:

H1: Větší počet respondentů bude mít pocit povinnosti pomoci, když budou jedinými svědky krizové situace, než když bude přítomno více přihlížejících.

První hypotéza vyplývá z vůbec prvních experimentů Lataného a Darleyho (Cumminsová, 1998, s. 24), a podstaty celého efektu přihlížejícího, která zní: „Pravděpodobnost poskytnutí pomoci oběti klesá s tím, jak počet svědků nehody roste“.

H2: Pokud respondentům již byla někdy v minulosti poskytnuta pomoc, jsou více ochotni poskytnutí pomoci sami v budoucnu opětovat než ti, kterým pomoc poskytnuta nebyla.

Druhá hypotéza vychází z Teorie sociální výměny/směny neboli Social Exchange Theory (SET), která říká, že lidé poskytují pomoc těm, kteří pomohli jim, a tak splatí dobro dobrem (Výrost, 1997, s. 344). Tato hypotéza je také inspirována Čírtkovou (2009, s. 130), která tvrdí, že někteří lidé nakládají s pomocí jako s půjčkou.

H3: Čím větší je riziko a nebezpečí při zásahu v krizové situaci, tím menší je pravděpodobnost, že respondenti pomoc poskytnou.

Třetí hypotéza se zabývá jedním ze situačních faktorů ovlivňujících jedince v nouzi, které charakterizovala Čírtková (2009, s. 129), jejíž poznatky jsou psané na základě již učiněných výzkumů a experimentů. Nebezpečnost situace značně snižuje ochotu pomoci či zasáhnout.

H4: Respondenti, kteří jsou přesvědčeni, že disponují potřebnými kompetencemi, budou častěji a více ochotni k poskytování pomoci či zásahu v krizových situacích než ti, kteří si svými kompetencemi jisti nejsou.

Čtvrtá hypotéza je stejně jako předchozí vyvozena z faktorů, které jedince ovlivňují, když se nachází v krizové situaci. Tentokrát se však jedná o faktory osobnostní od Čírtkové (2009, s. 130), která mezi ně řadí i odhadnutí vlastních schopností efektivně jednat v krizové situaci.

5.2 Metoda výzkumného šetření

Ke sběru a zpracování dat výzkumného šetření, a následné ověřování daných hypotéz pro potřeby bakalářské práce, je použit dotazník. Dotazník je kvantitativní výzkumnou metodou, která je tvořena písemným kladením otázek a sběru odpovědí u velkého počtu respondentů v poměrně krátkém čase (Gavora, 2000, s. 99).

Dotazník je tvořen uzavřenými a polouzavřenými otázkami a jednou otevřenou otázkou. Ze začátku jsou otázky spíše uzavřené a jejich cílem je obecně charakterizovat daného respondenta. Dále jsou vloženy i otázky polouzavřené, které by měly více upřesnit důvod respondentova výběru dané odpovědi. Po otevřené otázce, kde mají respondenti možnost vyjádřit svůj názor a pohled na problematiku následuje poslední část dotazníku, a tím jsou modelové situace formulovány jako polouzavřené otázky pro případ, že by jim žádná ze zmíněných odpovědí nevyhovovala. Z důvodu stanovení více faktorů ovlivňujících jedincovo chování v krizové situaci, bylo umožněno v některých otázkách vybrat až tři odpovědi. Odpovědi respondentů byly následně zpracovány do grafů a jejich výsledky okomentovány, porovnány a interpretovány.

Popis výzkumného vzorku

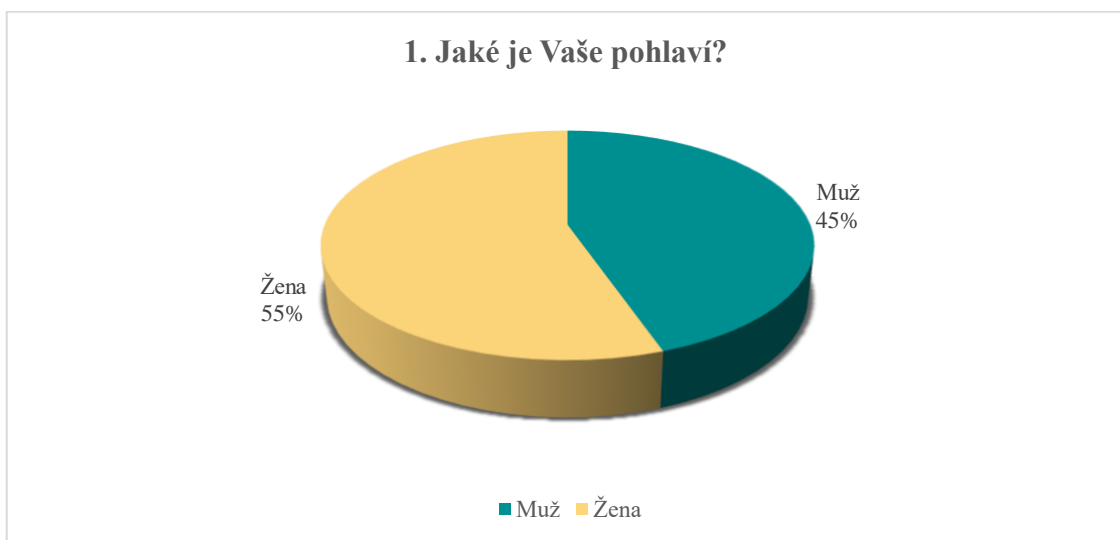
Vzhledem k vybranému tématu a jeho rozsáhlosti jsem výzkumné šetření realizovala v počtu 150 respondentů. Výzkumný vzorek je tvořen respondenty staršími 18 let. Tento věk jsem zvolila z důvodu vyšší pravděpodobnosti krizových situací, kterých se dospělý jedinec může stát součástí, a to zejména kvůli požívání alkoholu, návštěv klubů, barů a hospod, řízení automobilového vozidla apod.

Z důvodu rychlejšího sběru dat přes internetové stránky a sociální sítě, jsem jednu polovinu, tedy 75 respondentů oslovila právě tam s vědomím, že tyto dotazníky budou vyplňovat respondenti převážně mladší věkové kategorie, tedy respondenti do přibližně 44 let. Z toho důvodu jsem zbylých 75 dotazníků poskytla k vyplnění respondentům starším od přibližně 45 let výše, a to v tištěné podobě, abych dosáhla alespoň částečně rovnoměrného počtu mezi věkovými kategoriemi. Zároveň jsem se i snažila rovnoměrně pokrýt co možná nejvíc krajů České republiky, aby odpovědi nebyly ovlivněny mravy a kulturou příslušné části našeho státu, ale byly co nejrozmanitější a odpovídaly současné společnosti jako celku.

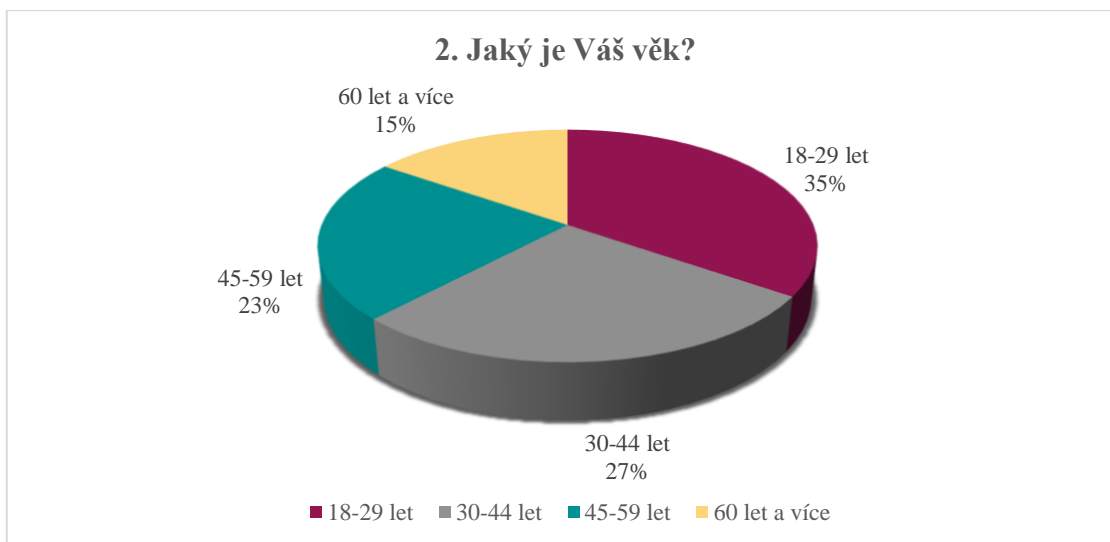
5.3 Zpracování získaných dat a informací

V této části bakalářské práce jsou výsledky dotazníkového šetření zpracovány do grafů a následně analyzovány a interpretovány, na základě odpovědí jedinců, kteří tvoří současnou společnost. Na otázky číslo 1,2,3,4,5,7,9,11,12,13,14,15,16,17,18,19,20,21,22 odpovídalo 150 respondentů, tedy všichni zúčastnění (n=150). Otázky 6,8,10 zodpovídali pouze ti, co v otázkách 5,7,9 odpověděli kladně, tedy „Ano“. V otázkách 15,18,20,22 je možné vybrat vždy až tři možné odpovědi. Polouzavřené otázky bylo možné zodpovědět v případě, že se jednalo o otázku 6,8,17,18,19,20,21,22. Jedinou otevřenou otázkou, kde mohli respondenti napsat, proč si myslí, že lidé nekonají v krizových situacích, byla otázka číslo 16.

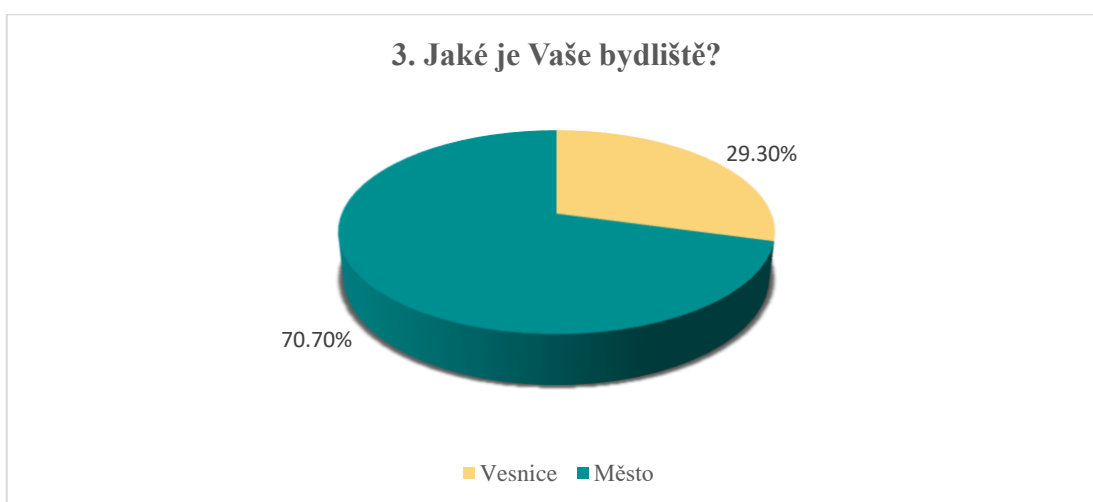
Graf č. 1: Pohlaví

První graf poskytuje přehled o složení oslovených respondentů podle pohlaví. Muži představují 45 %, tj. 67 osob z výzkumného vzorku a 83 žen, což je 55 %. Muži tedy tvoří menší podíl výzkumného souboru o 10 %.

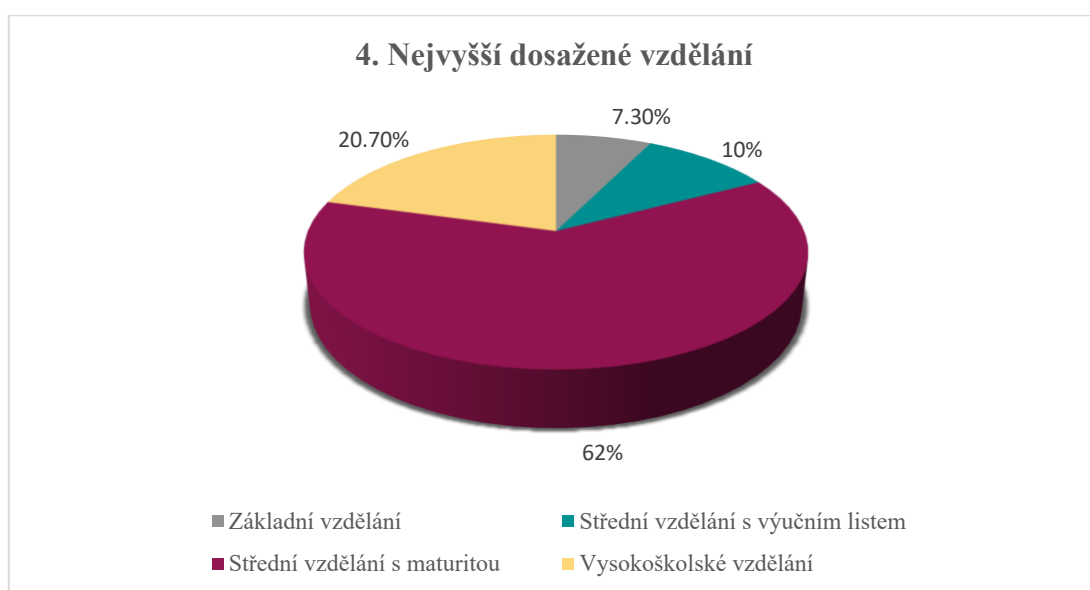
Graf č. 2 Věk

Druhý graf představuje rozdělení respondentů do věkových kategorií. Částečně jsem se pro toto rozdělení inspirovala u Langmeiera a Krejčířové (2006, s. 167), kteří dospělost dělí na časnou, střední, pozdní a nakonec stáří. Tuto otázku mám v dotazníku proto, abych zjistila zkušenosti a pohled na tuto problematiku napříč věkem. U mladších lidí, kteří se mohou více pohybovat v rizikových situacích a u straších lidí, kteří mají více zkušeností. V kategorii 18-29 let je obsaženo 34,7 % respondentů. V další kategorii, která představuje respondenty ve věku od 30-44 let je 27,3 %. O něco méně je v rozsahu 45-55 let, a to 22,7 %. A v poslední kategorii, kde jsou respondenti starší 60 let jich dotazník vyplnilo 15,3 %. Jak jsem již zmínila sběr dat z internetu je pro mladší věkovou skupinu snadnější a rychlejší, což je i důvodem, proč největší procento respondentů je právě ve věku mezi 18-29 let.

Graf č. 3 Bydliště

Tuto otázku jsem vybrala z důvodu rozdílnosti těchto lokalit, kterou již popisují v kapitole čtvrté, a poukazují na důležité znaky a rozdíly mezi životem na vesnici a životem ve městě. Větší část respondentů žije ve městě 70,7 %. Menší část tvoří respondenti obývající vesnice 30,3 %. Z hlediska bydliště respondentů mě zajímalo, jestli se respondenti žijící ve městech více setkávají nebo jsou součástí krizových situací. Tyto proměnné jsem zkoumala pomocí otázky 7 a 9. Výsledkem bylo, že se s takovou situací setkalo přibližně 50 % ve městech i na vesnicích, tedy žádný rozdíl nebyl zjištěn. U 9. otázky bylo zjištěno, že ve městech a na vesnicích se respondenti s takovou situací v roli oběti setkali jen málokdy, přibližně do 20 %.

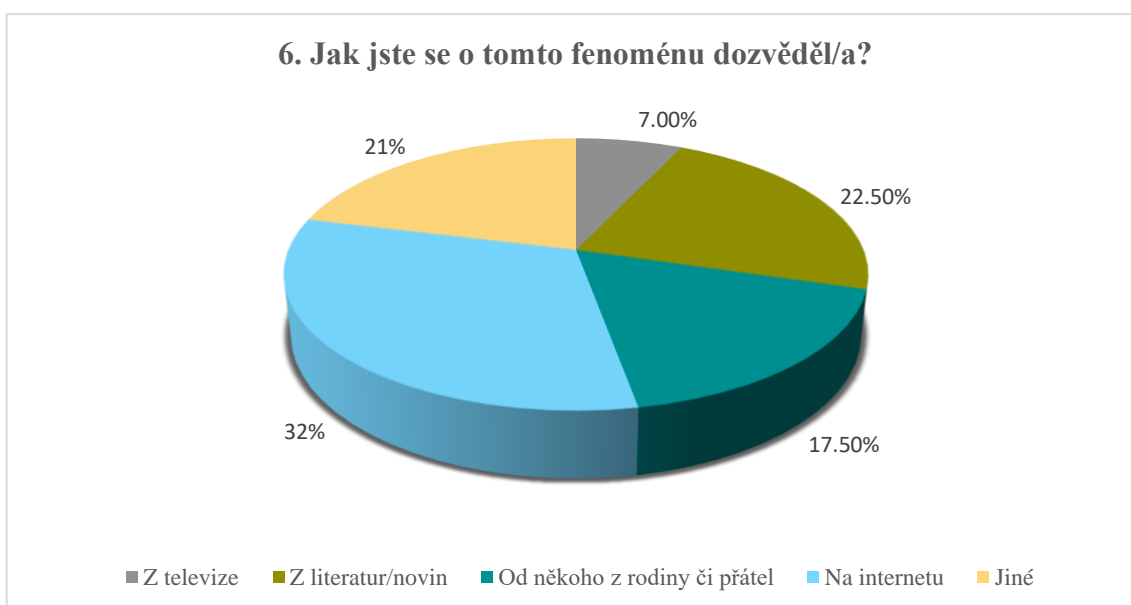
Graf č. 4 Nejvyšší dosažené vzdělání

Graf č. 4 mapuje nejvyšší dosažené vzdělání respondentů. Tuto otázku jsem do dotazníku zařadila z důvodu přehledu povědomí respondentů o legislativní úpravě a absolvování kurzu/přednášky první pomoci. Cílem bylo zjistit, zdali tyto proměnné spolu nějakým způsobem souvisí či nikoliv. Výsledky jsem srovnávala pomocí grafů č. 11 a 12. I přestože bylo nejvíce respondentů z kategorie dokončeného středního vzdělání s maturitou (62 %) a vysokoškolského vzdělání (20,7 %), povědomí o legislativní úpravě povinnosti poskytnutí pomoci měli v porovnání s respondenty se středním vzděláním s výučním listem (10 %) a základním vzděláním (7,3 %), kde nejčastěji uváděli možnost „Nevím“, větší přehled. U přípravy na první pomoc většinou uváděli respondenti kladné odpovědi.

Graf č. 5 Povědomí o efektu přihlížejícího

Tento graf mapuje povědomí respondentů o problematice bystander efektu neboli efektu přihlížejícího. I když je zde jasně vidět, že převažuje odpověď záporná, a to 62 % oproti kladné 38 %. Velké množství respondentů zdůvodňovalo, že o této problematice vědí, ale nejsou seznámeni s odborným termínem, který jej takto označuje.

Graf č. 6 Zdroj informací o efektu přihlížejícího

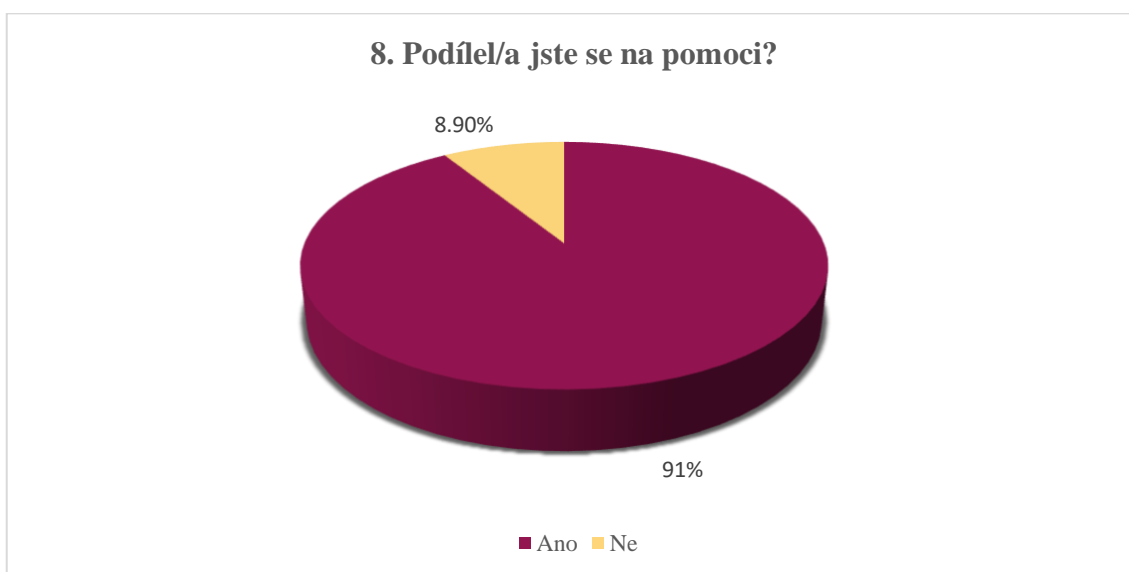
V grafu č. 6 jsou uvedeny možnosti, ze kterých si respondenti mohli vybrat, odkud se dozvěděli o bystander efektu, nebo kde tento pojem slyšeli. Nejvíce zastoupeným zdrojem je internet 32 %, což se dá předpokládat vzhledem k rozšíření technologie a množství informací, které po internetu kolují. Na druhém místě je literatura a noviny

22,5 %, kde se nachází nejvíce různých reportáží a zpráv o krizových situacích, situacích nouze apod. Jako další vybírali respondenti nejvíce možnost „Jiné“, kde mohli napsat volnou odpověď. Všech 12 respondentů uvedlo, že se o tomto fenoménu dozvěděli ve škole, tj. 21 % respondentů. V 17,5 % uváděli, že tento pojem slyšeli od někoho z rodiny/přátel. Na posledním místě se umístila televize 7 %.

Graf č. 7 Přítomnost u krizové situace

U této otázky jsem v závorce uvedla definici krizové situace, aby bylo pro respondenty zřejmé, co rozumíme pod pojmem krizová situace a nedošlo tak k nedorozumění či nepochopení otázky. V tomto případě byly výsledky celkem vyrovnané. V 52,7 % respondenti uvedli, že někdy byli přítomni u krizové situace a v 47,3 % uvedli, že se taková situace v jejich přítomnosti nestala.

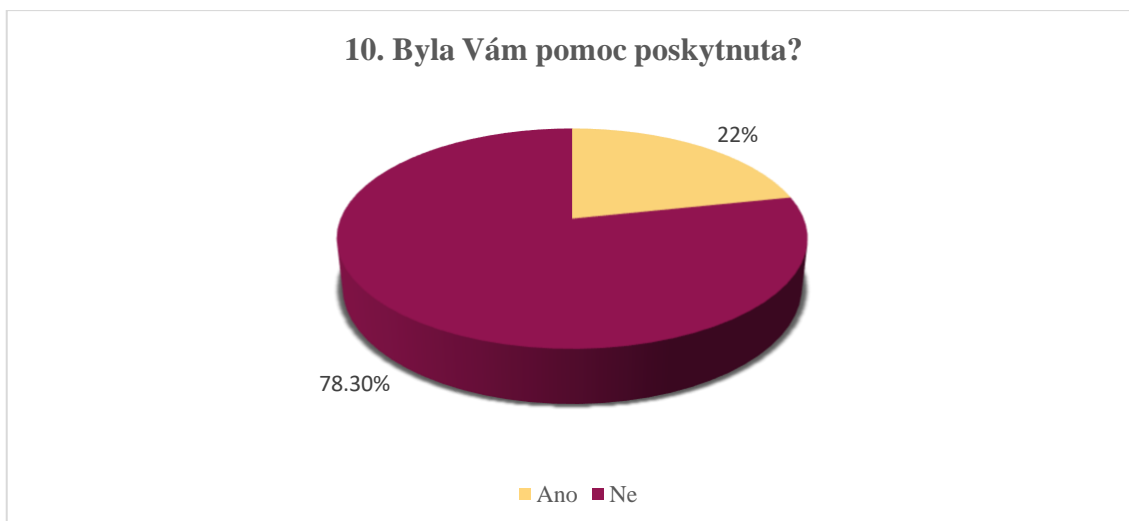
Graf č. 8 Podílení se na pomoci

Tato otázka byla podmíněna kladnou odpovědí v otázce předešlé. V otázce předchozí ti, kteří odpověděli, že u krizové situace přítomni nebyli, nemohli tuto otázku odpovědět. V 91,1 % respondenti uvedli, že se na potřebné pomoci u nějaké krizové situace či nouze podíleli. Když však respondenti vybrali odpověď zápornou, měli dopsat, co je ovlivnilo a proč se na pomoci nepodíleli. Tuto odpověď vybralo 7 respondentů, tj. 8,9 %. Důvody, proč se na pomoci nepodíleli byly tyto: respondenti byli v šoku, na místě již byli lékaři či sanitka nebo na místě už byl někdo jiný, kdo pomohl dřív.

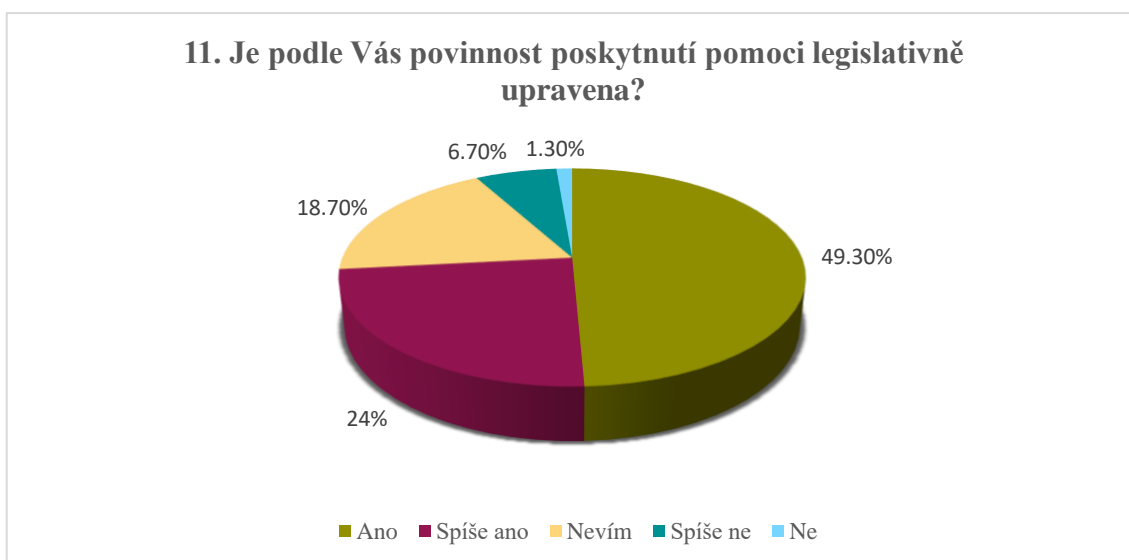
Graf č. 9 Potřeba pomoci od kolemjdoucích

Graf č. 9 podává přehled o zkušenostech respondentů se situací, kdy sami potřebovali pomoc od kolemjdoucích a byli tedy v roli oběti. V roli oběti bylo z celkového počtu respondentů pouze 23, což je podle grafu 15,3 %. Zbýlých 84,7 % respondentů se v této situaci neocitli a nebyli tak odkázáni na pomoc od cizího člověka.

Graf č. 10 Poskytnutá pomoc

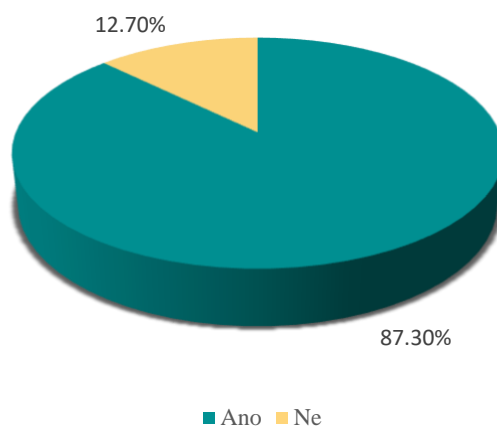
Graf č. 10 podobně jako graf č. 8 je podmíněn kladnou odpovědí z předchozí otázky. V tomto případě se tedy podle předchozí otázky ocitlo v nouzi v roli oběti 23 respondentů, z nichž jen 22 % byla pomoc poskytnuta náhodnými kolemjdoucími a přihlížejícími. V 78,3 % respondentům nepomohl nikdo a byli odkázáni sami na sebe.

Graf č. 11 Legislativní úprava efektu přihlížejícího

Graf č. 11 znázorňuje odpovědi respondentů založené na znalostech zákonů a legislativy. V 73,3 % respondenti uváděli, že je poskytování pomoci legislativně upraveno (viz podkapitola 3.3). Toto zjištění, že takto velký počet respondentů ví o tomto zákoně a jeho sankcích mě příjemně překvapilo. Nevědomost či nerozhodnost je na druhém místě, kdy odpověď „Nevím“ zvolilo 18,7 % respondentů. Dle 8 % respondentů poskytnutí pomoci není legislativně upraveno.

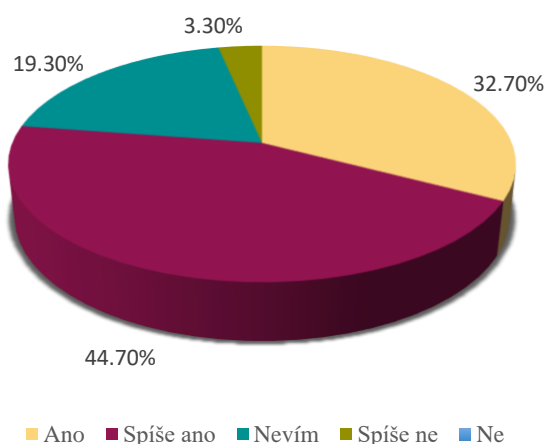
12. Absolvoval/a jste někdy kurz/přednášku o poskytování první pomoci?

Graf č. 12 První pomoc

Dvanáctý graf poskytuje přehled o respondentech, kteří absolvovali kurz či přednášku první pomoci, a mají tedy určité kompetence k jejímu poskytnutí. A ti, kteří se s poskytnutím první pomoci nesetkali, jež tvoří 12,7 % z výzkumného vzorku. Jak znázorňuje graf, převažuje odpověď, že se respondenti někdy kurzu či přednášky první pomoci zúčastnili a to v 87,3 %.

13. Dokázal/a byste v případě potřeby první pomoc poskytnout?

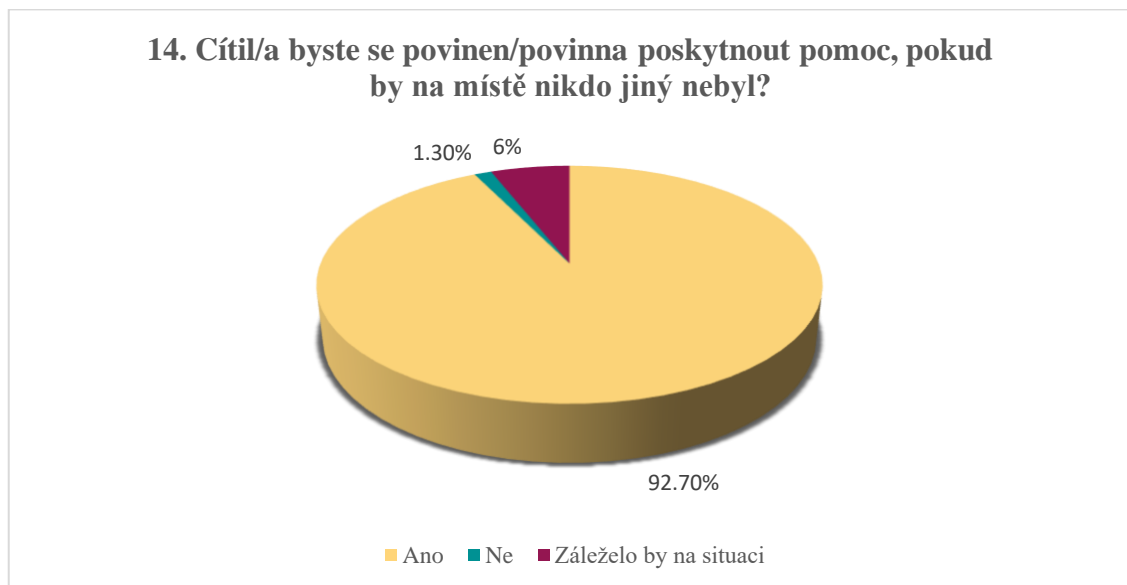

Graf č. 13 Poskytnutí první pomoci

Na tuto otázku odpovídali všichni respondenti (n=150), tudíž nebyla podmíněna předchozím výběrem odpovědi. Ze 150 respondentů si jich 116 myslí, že by v případě potřeby dokázali první pomoc poskytnout, což je 77,4 %. Tuto odpověď však volili i ti

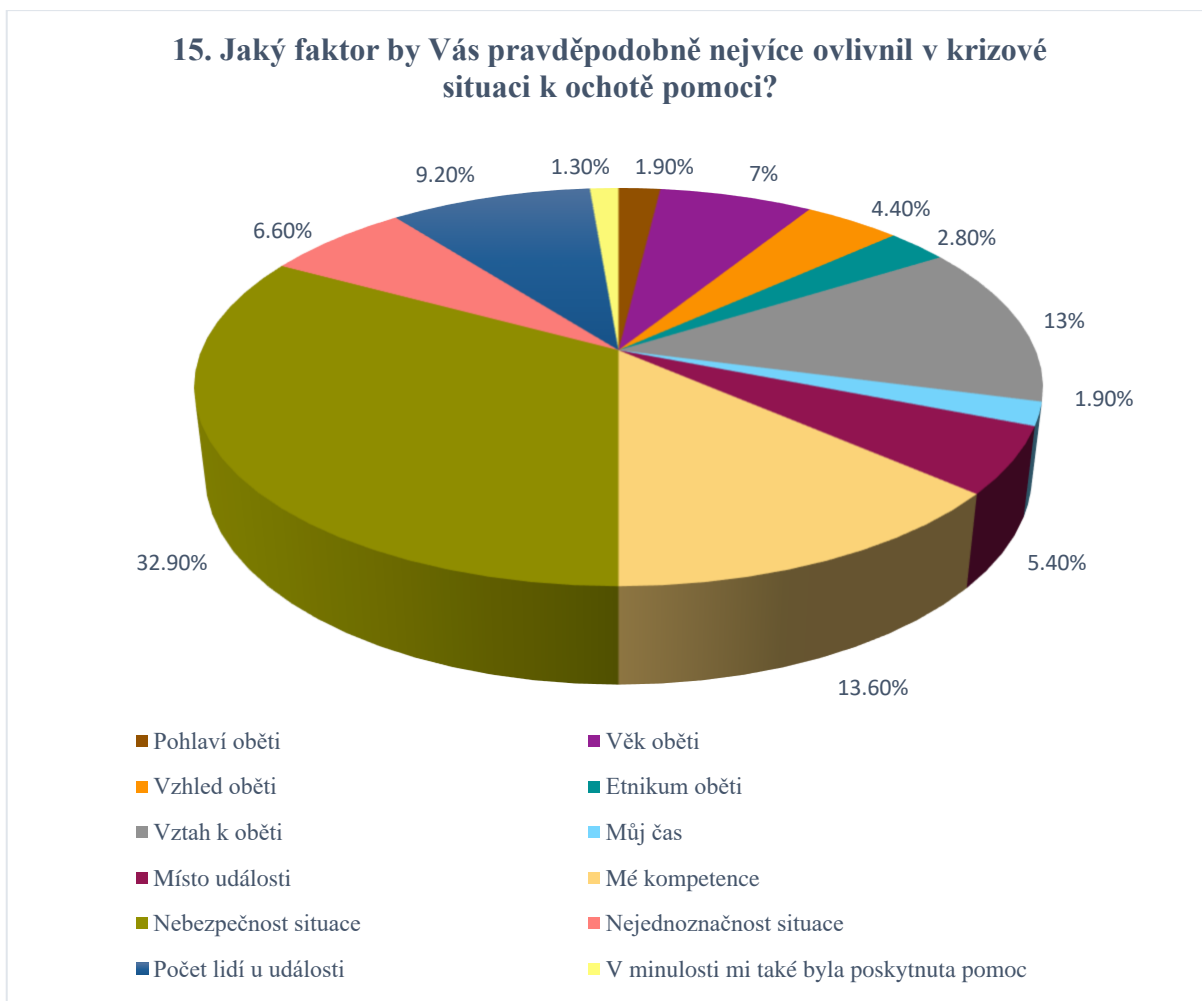

jedinci, kteří v předchozí otázce uvedli, že žádný kurz či přednášku první pomoci nepodstoupili. Lze tedy vyvodit, že své znalosti načerpali jinde nebo věří ve své schopnosti. Ve 29 případech, tj. 19,3 % uvedli, že si nejsou jisti a neví, jestli by potřebnou pomoc dokázali poskytnout. U 3,3 % respondentů byla zaznamenána odpověď „Spíše ne“ a poslední možnost „Ne“ nezvolil žádný z respondentů.

Graf č. 14 Povinnost poskytnout pomoc

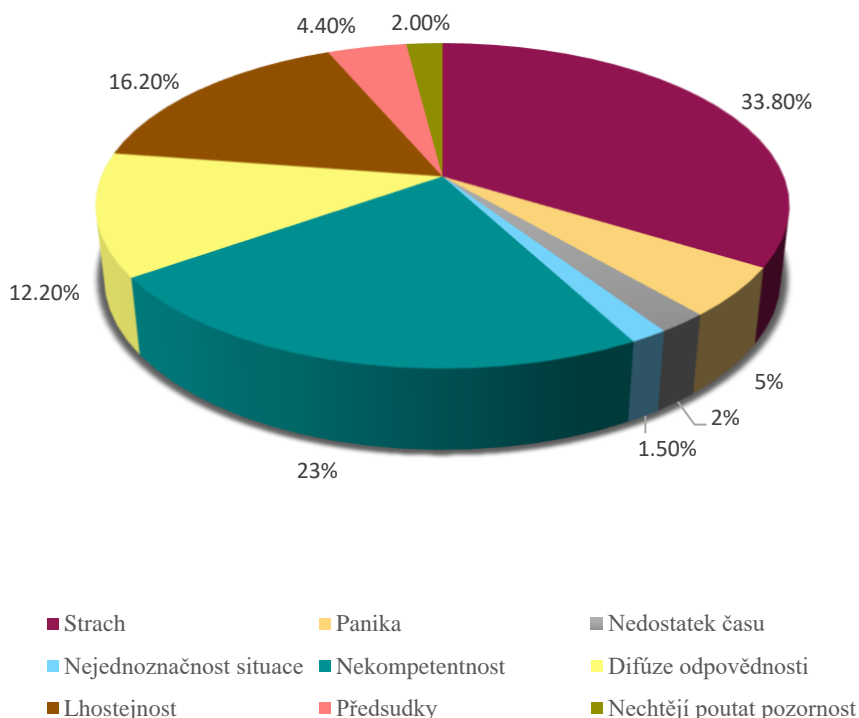
Graf č. 14 mapuje, jestli by respondenti cítili povinnost, pokud by na místě nehody či jiné krizové situace byli sami s obětí, poskytnout pomoc. Převážná většina respondentů uvedla, že by se cítili povinni pomoc poskytnout, a to v 92,7 %. Druhý největší počet respondentů 6 %, zvolilo odpověď, že by se ohlíželi na to, jak by celá situace vypadala. A 1,3 % respondentů by necítilo povinnost, která je vázána na počet přihlížejících.

Graf č. 15 Faktory ovlivňující ochotu pomoci

Graf č. 15 poukazuje na možné faktory, které by mohly ovlivnit jedince v krizové situaci, aby pomoc poskytl či zasáhl. U této otázky byla možnost vybrat až tři odpovědi. Celkový počet tak činil 316 odpovědí. Výrazně nejvyšší počet vybraných odpovědí měl faktor „Nebezpečnost situace“, a to 32,9 %. Další dva faktory dělilo opravdu málo. 13,6 % respondentů uvádělo své kompetence jako faktor, který by ovlivnil jejich rozhodování. S 13 % se hned za ním nachází vztah, ve kterém by respondenti s obětí byli. Čtvrtým nejvíce zastoupeným faktorem byl „Počet lidí u události“ s 9,2 %. Další faktory jsou svými procenty na podobné úrovni: Věk oběti (7 %), Nejednoznačnost situace (6,6 %) a Místo události (5,4 %). Nejméně často pak respondenti volili mezi odpověďmi: Vzhled oběti (4,4 %), Etnikum oběti (2,8 %), V minulosti mi také byla poskytnuta pomoc (1,3 %). Stejně procento respondentů pak vybíralo odpovědi Pohlaví oběti a Můj čas s 1,9 %.

16. Z jakých důvodů si myslíte, že lidé nejsou ochotni pomoc poskytnout?

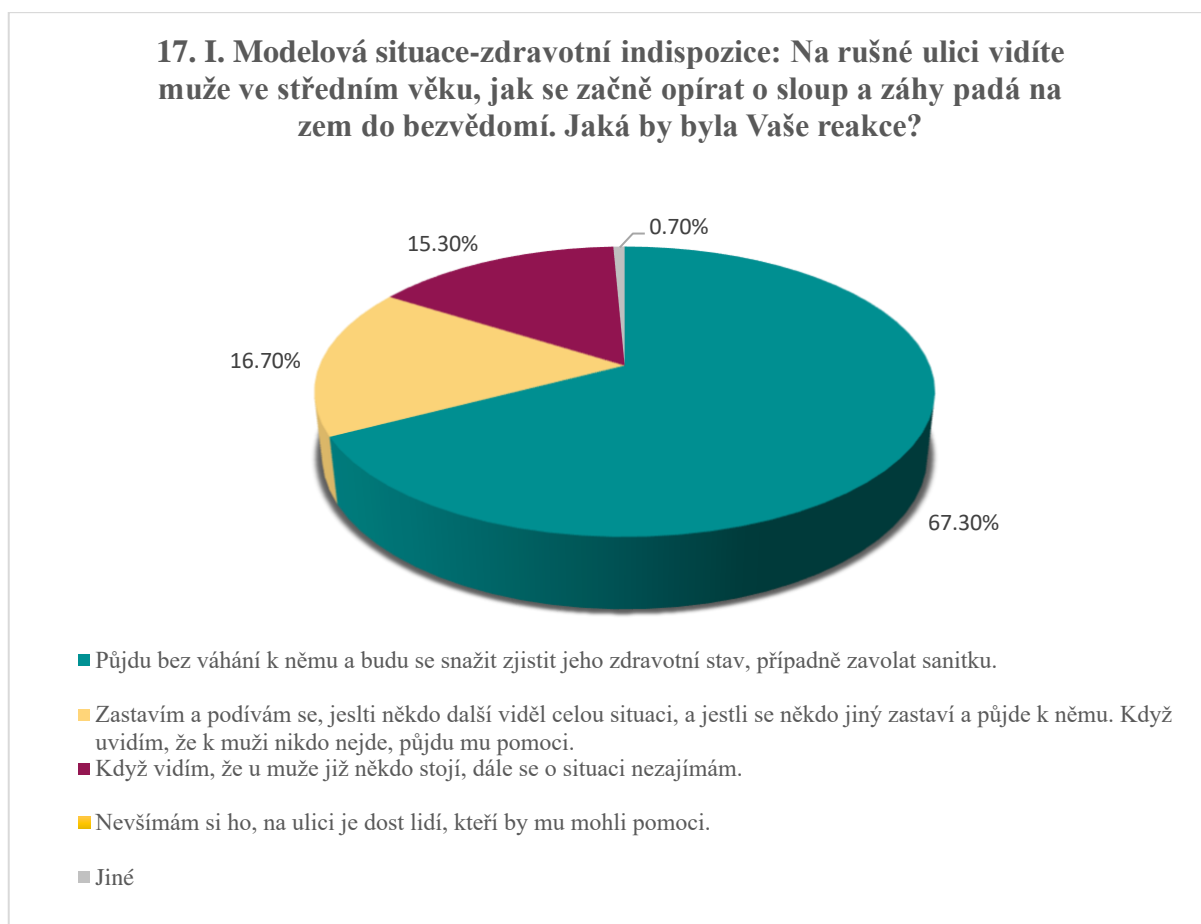

Graf č. 16 Důvody neposkytnutí pomoci

Vyhodnocení důvodů, proč jsou lidé často neochotni pomoci nám poskytuje graf č. 16. V tomto případě se jedná o otevřenou otázku, kdy respondenti mohli psát své názory a domněnky. Dohromady respondenti napsali 204 důvodů. I když je respondentů pouze 150, mnoho z nich poskytovalo širší výčet důvodů, které jsem následně rozdělila do několika kategorií. Nejpočetnější uváděnou odpovědí byl pocit strachu (33,8 %) a následně pocit nekompetentnosti k zásahu či poskytování pomoci (23 %). U vyhodnocování odpovědí mě překvapilo, že strachem respondenti nemysleli pouze strach o sebe či z nebezpečnosti situace apod., ale velmi často psali o strachu, který lidé mají z důvodu zhoršení dané situace či zdravotního stavu oběti, která může souviset právě s nekompetentností.

Lhostejnost je třetí nejvíce zmiňovanou odpovědí v 16,2 %. V souvislosti s touto odpovědí často respondenti psali o tom, že lidé v současné společnosti myslí jen na sebe, anebo zkrátka nechtějí pomoci. V 12,2 % zdůvodňovali neochotu difuzí odpovědnosti, kterou mimo jiné popisují v podkapitole 2.1. Z pohledu odpovědí respondentů se jedinec domnívá, že z důvodu většího počtu lidí u situace pomůže zkrátka někdo jiný. Podobně na tom je Panika (5 %), ve které lidé neví, co dělat a jsou v šoku, a Předsudky (4,4 %),

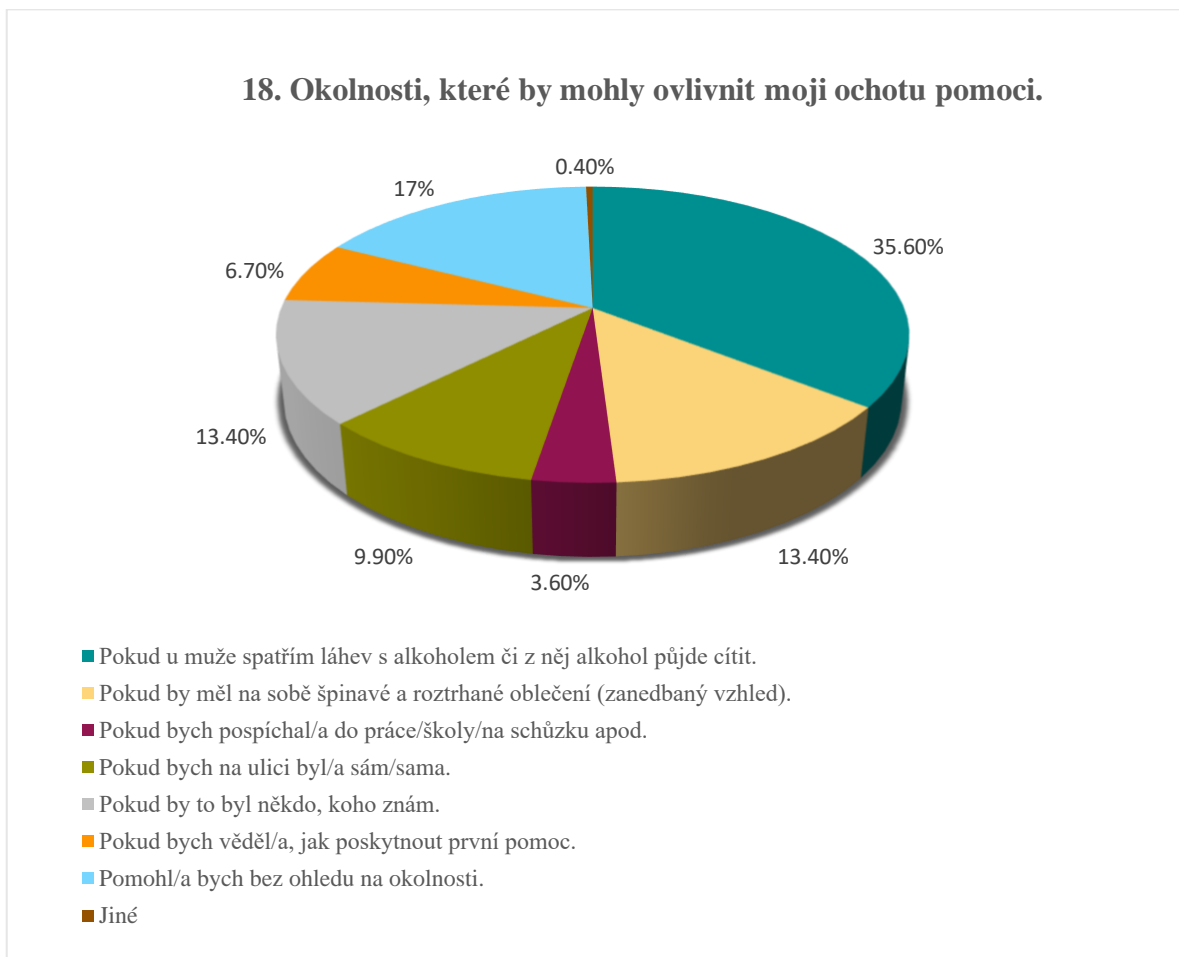
hlavně vůči bezdomovcům či jedincům pod vlivem návykových látek. Stejný počet respondentů napsalo nedostatek času a to, že lidé na sebe nechtějí poutat pozornost, oba důvody měly 2 %. V 1,5 % případů respondenti uvedli jako důvod pasivity Nejednoznačnost situace.

Graf č. 17 Modelová situace I.: zdravotní indispozice

Tímto grafem začíná druhá část dotazníku, kde jsou formulované tři modelové situace a jejich cílem je zjistit, jak by se respondent potencionálně zachoval, kdyby taková situace opravdu nastala. Graf č. 17 tedy znázorňuje první modelovou situaci, kterou je zdravotní indispozice. Tato položka je polouzavřená, tudíž v poslední možnosti mohli respondenti volně psát, jak by se zachovali, pokud by si žádnou z výše zmíněných možností nevybrali. V 67,3 % by respondenti šli okamžitě k muži a zjišťovali jeho zdravotní stav, případně zavolali sanitku či jinou pomoc. Druhou nejpočetnější reakcí bylo sledování, jestli někdo další celou situaci viděl či k muži půjde a pokud ne, půjde mu respondent pomoci (16,7 %). S ne tak velkým rozdílem 15,3 % volili respondenti nezasahování v případě, že již někdo jiný u muže stojí. Čtvrtou odpověď v pořadí ne zvolil

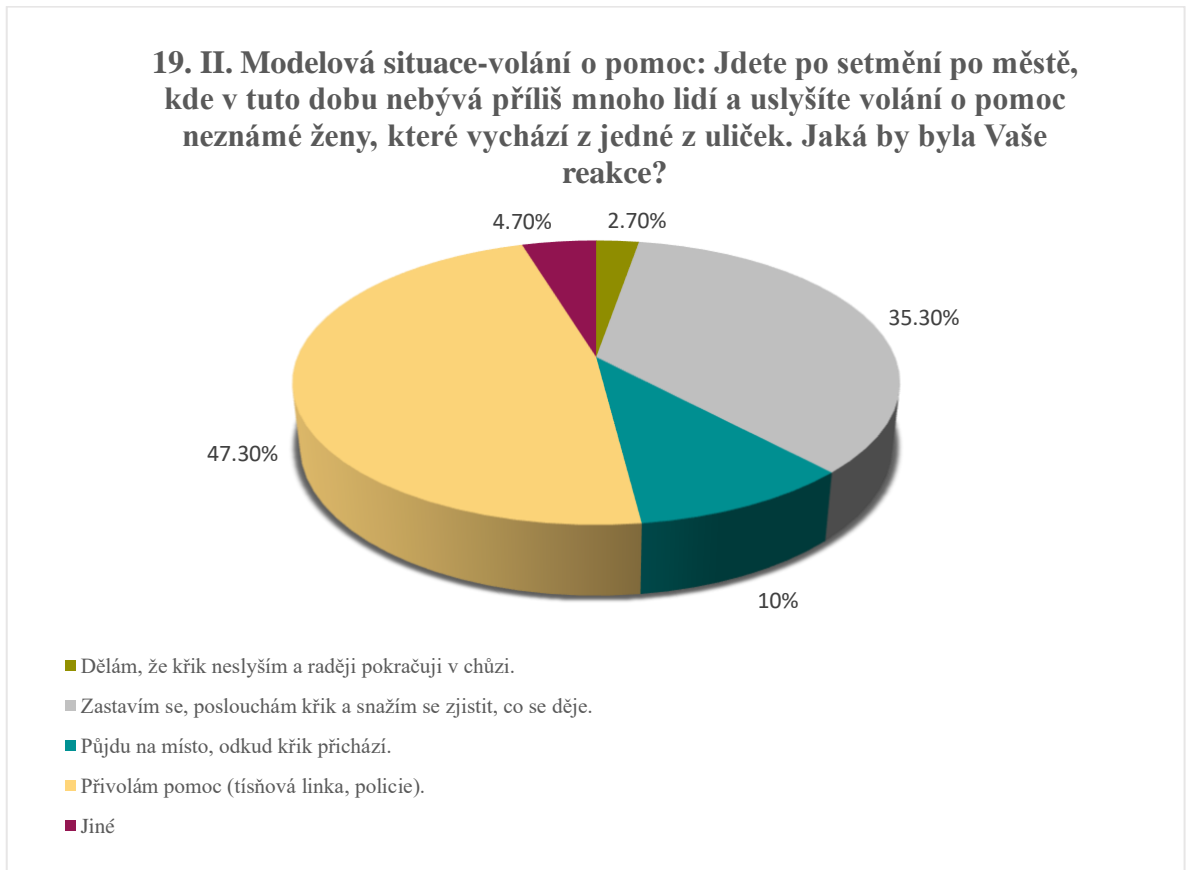
nikdo. „Pokud by k muži nikdo nepřišel, alespoň bych se k němu přiblížila, pak mu zkusila poplácat po obličeji, mluvit na něj. Případně zavolat záchranku.“ To byla jedna z volně napsaných odpovědí jedné z respondentek. Výsledkem tohoto grafu je, že necelých 90 % respondentů by alespoň nějakým způsobem zasáhlo nebo se pokusilo pomoci.

Graf č. 18 Okolnosti ovlivňující ochotu pomoci I.

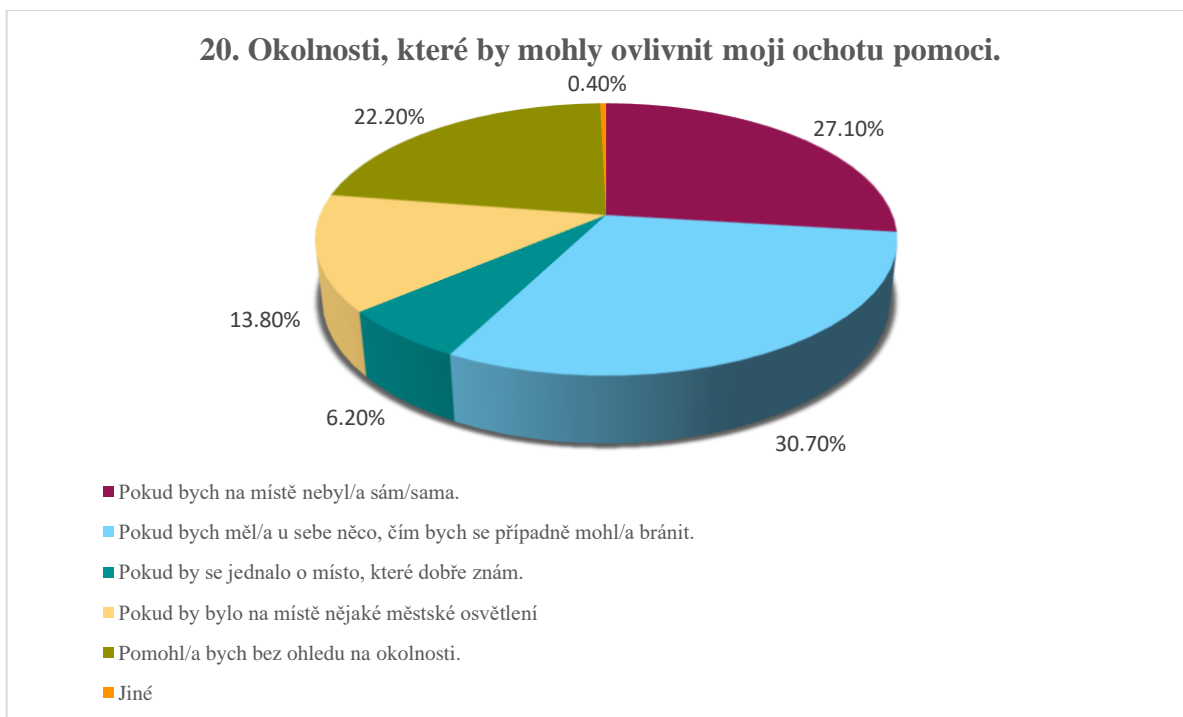
K vyhodnocení, jaké okolnosti by mohly ovlivnit respondenty při rozhodování o intervenci v krizové situaci nám poslouží graf č. 18, který navazuje na předchozí modelovou situaci. U této položky bylo opět možné vybrat až tři odpovědi. Celkový počet tedy činí 253 odpovědí. Bylo zjištěno, že 90 respondentů (35,6 %) vybralo odpověď, která se týká alkoholu či jiné návykové látky, která by na muži byla poznat či cítit. Takto vysoký počet není nijak překvapující vzhledem k tomu, že respondenti nejčastěji volili v grafu č. 15 faktor ovlivňující ochotu pomoci Nebezpečnost situace, kterou v tomto případě může být i tato v kombinaci s návykovými látkami. 17 % respondentů by pomohlo, aniž by se ohlíželi na možné faktory a okolnosti. Stejně procento odpovědí

(13,4 %) mají okolnosti, které zahrnují zanedbaný vzhled a to, že by respondent muže znal. Zde můžeme vidět souvislosti z předchozích grafů, konkrétně ve vzhledu oběti či předsudcích. Mezi odpovědi s nejméně procenty dle grafu patří: počet přihlížejících (9,9 %), kompetence k poskytnutí první pomoci (6,7 %) a nedostatek času (3,6 %). Pouze jeden z respondentů uvedl jiné okolnosti, jimiž jsou, že by „pomohl s ohledem na svou bezpečnost, zprostředkoval záchranné služby a vyčkal jejich příjezdu“.

Graf č. 19 Modelová situace II.: volání o pomoc

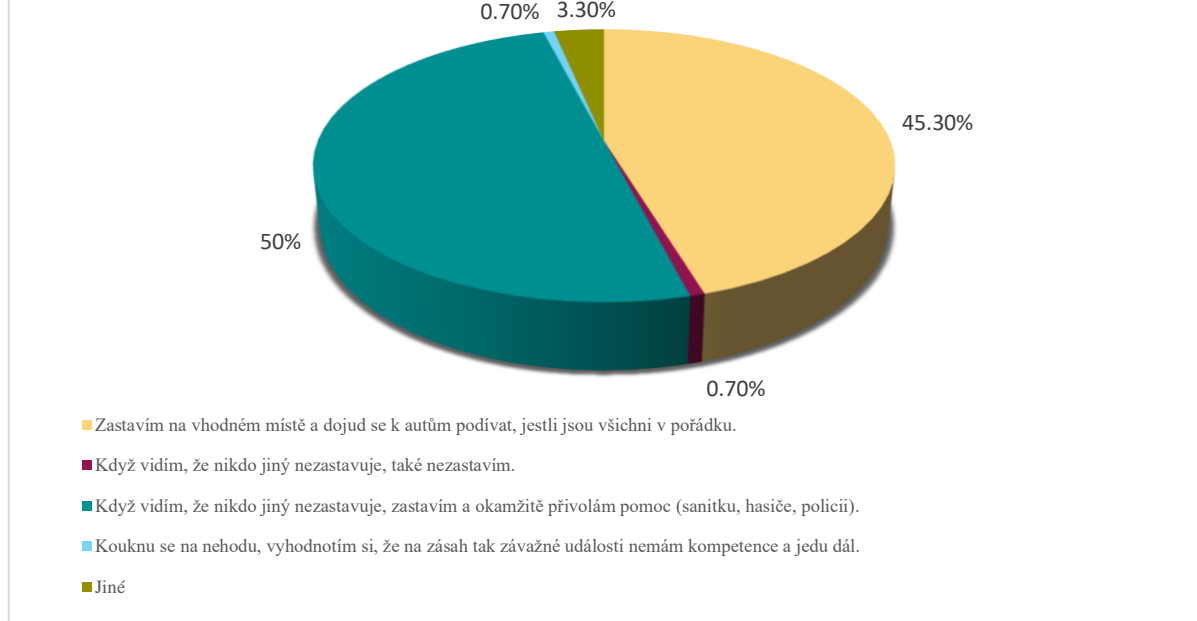
V grafu č. 19 je celkové zhodnocení odpovědí na druhou modelovou situaci-volání o pomoc. Více jak polovina respondentů by aktivně řešila situaci, ať už přivoláním pomoci (47,3 %) nebo přímým vyhledáním ženy v tísni (10 %). Druhou nejčastější odpovědí byla druhá možnost, kterou vybralo 53 respondentů, tj. 35,3 %. Nejnižší počet pak představovala možnost, naprosté pasivity a lhostejnosti (2,7 %). Okolnosti, které uváděli respondenti ve volné odpovědi psali většinou o kombinaci třetí a čtvrté možnosti, šli by na místo a přivolali pomoc. Dva respondenti uvedli, že by čekali, jak se situace bude vyvíjet a případně zavolali Policii České republiky. Ojedinělou odpovědí, byl aktivní zásah v podobě zadržení násilníka a pomoci oběti.

Graf č. 20 Okolnosti ovlivňující ochotu pomoci II.

Tento graf se opět odvíjí od předchozího, kdy na základě dané modelové situace vybírali respondenti své potencionální reakce. Respondenti zde mohli vybrat až tři odpovědi. Počet vybraných odpovědí u této položky bylo 225. Můžeme z něj vyčíst, že možnou okolností, která by nejvíce respondenty ovlivnila, byla obrana. Konkrétně jí byla věc, kterou by se případně mohli bránit (30,7 %), což vypovídá o úmyslu respondentů aktivně zasáhnout. Pocit, že na něco nejsme sami, obzvláště ve stresové situaci, kdy je potřeba jednat byla pro respondenty druhou nejčastější odpovědí (27,1 %). S podobným výsledkem 22,2 % byla vyhodnocena i odpověď, že by respondenti pomohli bez ohledu na okolnosti, což je vzhledem k nebezpečnosti a nejednoznačnosti dané situace překvapující výsledek. Pokud ale považujeme i přivolání pomoci za aktivní formu zásahu, je tento výsledek uspokojivý. V 13,8 % případech by respondenty ovlivnilo k ochotě pomoci, pokud by bylo místo osvětlené, čímž by se mohlo stát méně nebezpečné. A v dalším případě 6,2 % respondentů by v procesu rozhodování ovlivnilo, zdali by jim dané místo bylo známé. U možnosti jiných odpovědí byla vyhodnocena pouze jedna odpověď, kde respondentka uvedla, že by v dané situaci zasáhla, pokud by byla muž, což byla zajímavá odpověď z hlediska genderu.

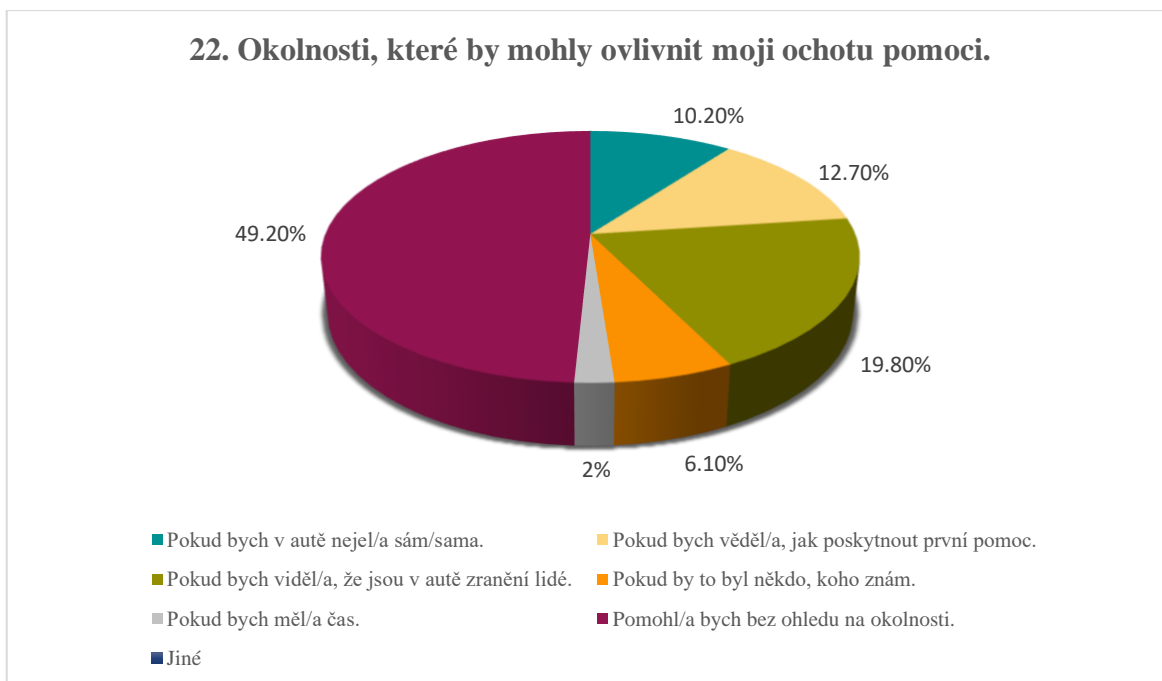
21. III. Modelová situace-autonehoda: Přijíždíte k místu, kde se stala autonehoda. Jedno auto je obrácené a leží na střeše. Druhé auto je v příkopu. Silnice je celkem frekventovaná, protože spousta lidí touto dobou jezdí domů z práce. Jaká by byla Vaše reakce

Graf č. 21 Modelová situace III.: autonehoda

Třetí a také poslední modelová situace-autonehoda a možné reakce na ni jsou vyobrazeny v tomto grafu. Tuto situaci však může ovlivnit nespočet faktorů jako např. když není bezpečné na místě zastavit, z jednoho z aut jde kouř apod. Přivolat pomoc, to je minimum, které v takových situacích může jedinec udělat. V tomto případě si možnost zastavit a přivolat pomoc, pokud to nikdo jiný neudělal vybralo 50 % respondentů a dalších 45,3 % zvolilo zastavení svého vozidla a zjištění situace či stavu účastníků nehody. Aktivní zásah a poskytnutí pomoci vybralo přes 90 % respondentů. Stejný počet procent (0,7 %) uvedli v druhé a čtvrté možnosti odpovědi, kdy obě byli pasivní. Své odpovědi vypsalo celkem 5 respondentů. Dva z nich uvedli okamžité kontaktování záchranných složek či poskytnutí první pomoci podle stavu osob. Třetí respondent popisoval své zkušenosti při pomoci s dopravními nehodami, kdy v jedné zastavil a pomohl ale v další pochopil ty, kteří jeli dál, protože zastavit bylo nebezpečné a z hlediska místa autonehody nemožné. Čtvrtý respondent by nejprve vyhodnotil situaci, aby se on sám nedostal do nebezpečí a zavolał Integrovaný záchranný systém. Poslední odpovědi v možnosti napsat svou reakci bylo, že respondentka neměla automobil, a tak tuto situaci nemohla hodnotit.

Graf č. 22 Okolnosti ovlivňující ochotu pomoci III.

Graf č. 22 opět navazuje na předchozí položku a respondenti zde mohli vybrat až tři odpovědi. Vyhodnocených odpovědí v tomto případě bylo 197. Ve 49,2 % případů respondenti vybrali odpověď, že by pomohli bez ohledu na situaci. Jako okolnost, která by je ovlivnila nejvíce, byla z 19,8 % přítomnost zraněných účastníků dopravní nehody. Třetí nejpočetnější odpovědí byla opět kompetence, kterou zvolilo 25 respondentů, tj. 12,7 %. U 10,2 % hrála roli další osoba přítomná u respondenta v automobilu, se kterou by danou situací řešili. V 6,1 % se jednalo o vztah k účastníkům autonehody, tedy poskytl by pomoc v případě, že by danou osobu/osoby znali. Poslední možností byl čas, který hrál roli ve 2 % případů. Kdyby tedy nikam nespíchali, pomoc by poskytl. Možnost volné odpovědi nevyužil nikdo z respondentů.

5.4 Shrnutí a závěr výzkumného šetření

V souhrnu z grafů vytvořených z výsledků odpovědí respondentů se nyní bude tato podkapitola zabývat potvrzením či nepotvrzením stanovených hypotéz a okomentováním vzájemných vztahů mezi položkami.

H1: Větší počet respondentů bude mít pocit povinnosti pomoci, pokud budou jedinými svědky krizové situace, než když bude přítomno více přihlížejících.

Z porovnání grafů č. 14, 15, 17, 18 a 21 je zřejmé, že počet přihlížejících u krizové situace jako faktor či okolnost má velkou váhu. Přímo na toto téma mapuje výsledky odpovědí respondentů graf č. 14, kde je převaha kladných odpovědí očividná (92,7 %). V dalších zmíněných grafech to byl v průměru přibližně druhý nejvíce volený faktor či okolnost, která by respondenty ovlivnila v ochotě pomoci někomu v nouzi.

Hypotéza potvrzena

H2: Pokud respondentům již byla někdy v minulosti poskytnuta pomoc, jsou více ochotni poskytnutí pomoci sami v budoucnu opětovat než ti, kterým pomoc poskytnuta nebyla.

Grafy č. 7, 8 a grafy č. 9, 10 na sebe v souvislosti s touto hypotézou vzájemně navazují. Respondenti, kteří se někdy ocitli v krizové situaci, ve které potřebovali pomoc a byla jim pomoc poskytnuta, uvedli v 9 případech z 10, že v krizové situaci, kdy potřeboval jejich pomoc někdo cizí, pomoc poskytli. Jsou tu však pro srovnání respondenti, kteří zkušenosti s krizovou situací, ve které by potřebovali pomoc od náhodného přihlížejícího nemají, ale z 92,1 %, tj. 58 respondentů z 63, v případě potřeby zakročili a pomoc náhodné oběti poskytli. Tento faktor byl na výběr i v možnostech odpovědí v grafu č. 15, kde si respondenti mohli vybrat až tři odpovědi, nebyl však mezi prvními třemi nejpočetnějšími.

Hypotéza nepotvrzena

H3: Čím větší je riziko a nebezpečí při zásahu v krizové situaci, tím menší je pravděpodobnost, že respondenti pomoc poskytnou.

Nebezpečnost krizové situace je dle grafu č. 15 nejvíce zastoupeným faktorem, který ovlivňuje jedince v procesu rozhodování o intervenci. Tato hypotéza může být však podložena i grafem č. 19, kde volilo přímý zásah či poskytnutí pomoci v krizové situaci pouze 10,7 % respondentů. V 71,6 % případech se respondenti rozhodují v krizové situaci na základě okolností vztahující se k nebezpečnosti situace, a to konkrétně v grafu č. 20 možnosti odpovědí a), b), d). Z grafu č. 16 můžeme vidět hodnotu nejvyššího uváděného důvodu, proč lidé v některých situacích pomoc neposkytnou, a tím je strach, který respondenti ve svých odpovědích uváděli nejčastěji (33,8 %).

Hypotéza potvrzena

H4: Respondenti, kteří jsou přesvědčeni, že disponují potřebnými kompetencemi, budou častěji a více ochotni k poskytování pomoci či zásahu v krizových situacích než ti, kteří si svými kompetencemi jisti nejsou.

Kompetence a schopnosti někomu v krizové situaci pomoci a zasáhnout, jsou jedním z mnoha faktorů ovlivňujících jedince v procesu rozhodování. Graf č. 15 (13,6 %) a 16 poskytuje přehled o jeho významnosti, jelikož v obou případech měly druhý nejvyšší počet odpovědí. Respondenti v 16. otázce ve 23 % psali, že si lidé nejsou jisti svými kompetencemi a myslí si, že by pomoc poskytnout nedokázali anebo by situaci ještě zhoršili. V grafu č. 13 jsou znázorněny výsledky respondentů, kdy v 77,4 % uvedli, že by v případě potřeby první pomoc dokázali poskytnout.

Hypotéza potvrzena

Dotazníkového šetření, které bylo provedeno v měsících leden-únor 2020, se zúčastnilo 150 respondentů ve věku od 18 let po přibližně celé České republice. V 16 položkách se u respondentů mapovalo jejich povědomí, zkušenosti a znalosti, které se problematiky prosociálního chování týkají. V posledních 6 položkách byli respondenti popisem uvedeni do krizové situace, kde bylo zkoumáno, jak by respondent reagoval, a co by v danou chvíli udělal. Součástí byl i výčet okolností, které respondenti volili podle toho, zda by je mohly nějakým způsobem ovlivnit v procesu rozhodování pomoci druhým. Pro výzkumné šetření byly stanoveny dva cíle, díky kterým byly zjišťovány zkušenosti respondentů s efektem přihlížejícího a ochotou poskytování pomoci. Modelové situace v dotazníku sloužili k pohledu a přístupu respondentům ke krizovým a nouzovým situacím. Výzkumnými problémy jsou tedy: Jaké jsou zkušenosti a povědomí lidí o dané problematice? A jak by lidé reagovali a jednali v určitých krizových situacích?

Hypotézy se potvrdily ve třech případech, načež hypotéza druhá potvrzena nebyla. Výsledky dotazníku by však podle mého názoru mohly být jiné, kdyby výzkumný vzorek obsahoval větší počet zkoumaných osob, nebo kdyby byl počet věkových kategorií či pohlaví zastoupen stejným počtem.

Pro daný výzkumný vzorek, který tvořilo 67 mužů a 87 žen ve věku od 18 let, nebyl zjištěn žádný výrazný rozdíl v reakcích na modelové situace. Respondenti byli většinou ochotni poskytovat pomoc a zasahovat napříč věkem a pohlavím. Celkové rozdíly ve znalostech či povědomí o této problematice z hlediska věku, pohlaví či vzdělání nebyly zjištěny, a to i z důvodu odlišného počtu v jednotlivých kategoriích.

Jsem si vědoma, že některé odpovědi respondentů nebudou zcela pravdivé a objektivní, jelikož je známo, že se před druhými i sami před sebou snažíme být lepšími, a to i když jsem anonymitu odpovědí zmiňovala v úvodu dotazníku. Také jsem si vědoma možné nepřesnosti či neadekvátnosti u modelových situací, protože člověk nikdy neví, jak by se v daný moment a na daném místě zachoval. Proto bych chtěla uvést, že výsledky jsou pouze orientační.

V současné společnosti jsou lidé s danou problematikou obeznámeni a mají zkušenosti s bystander efektem spíše v roli přihlížejícího než oběti, což je zřejmé z hlediska toho, že se sami tolik nenacházíme v situacích, kdy jsme odkázáni na pomoc náhodných kolemjdoucích. Celkově bych však výsledky výzkumného šetření považovala za překvapující v dobrém slova smyslu. Respondenti si jsou vědomi možných faktorů, důvodů, následků a sankcí, které jedince ovlivňují ve stresových situacích, což bylo zjišťováno v první části dotazníku. A ve většinovém počtu v druhé části dotazníku vybírali reakce aktivní, které by v daných situacích mohli někomu v tísní pomoci nebo mu dokonce zachránit život.

Závěr

Bakalářská práce se věnovala problematice efektu přihlížejícího, jako sociálního a psychologického fenoménu, jehož zájem v dnešní době a současné společnosti roste, a to i z důvodu většího rozsahu moderních technologií, díky kterým je o této problematice povědomí větší a toto téma více zdokumentované.

V rámci čtyř teoretických kapitol bylo toto téma popsáno podrobněji i v souvislosti s pojmy a jevy, které s ním úzce souvisí. První kapitola byla zaměřena na charakteristiku obecnějšího pojmu, ze kterého efekt přihlížejícího částečně vychází, a to hromadného chování. Charakterizovány byly jeho projevy a formy, ale součástí této kapitoly byl i popis krizových a náročných situací, kterým jedinec v současné společnosti může čelit.

Druhá kapitola se týkala detailnější charakteristice efektu přihlížejícího a jeho následků. Zmíněny jsou i pojmy jako pluralistická ignorance či difuze odpovědnosti, jež jsou nedílnou součástí efektu přihlížejícího. Nechyběly ani příklady z praktické části dané problematiky, kde je uveden souhrn některých experimentů prováděných v počátcích vývoje poznatků o bystander efektu, ale i přednášky ze zahraničí, kde se na toto téma zaměřovali.

Třetí kapitola navazovala na kapitolu druhou, jelikož v ní jsou obsaženy faktory efektu přihlížejícího, které na jedince působí v procesu rozhodování a jsou rozděleny na faktory situační a osobnostní. K tomuto rozdělení byla přiřazena i morální a právní stránka dané problematiky kvůli jejímu hlubšímu poznání. Zmíněny jsou i důležité související jevy a pojmy jako je např. empatie, altruismus, prosociální chování či svědomí.

Poslední teoretická kapitola, se zabývala prevencí a možnými opatřeními, které byly zmíněny v souvislosti s potlačením a zmírněním bystander efektu. Uvedeny jsou jak podmínky, které můžeme ovlivnit sami jako jednotlivci, tak i podmínky, které úplně jednatel ovlivnit nemůže. Součástí byly i návrhy na řešení těchto situací a jejich následků. Další podkapitola poskytovala přehled o náročných a krizových situacích a zvládání jedincem jejich náročnosti a působení stresových faktorů. I když jsem v bakalářské práci uvedla jistou prevenci a zmírnění následků efektu přihlížejícího, vnímám ji spíše jako jisté poukázání na složitost a zákoutí bystander efektu než jako práci, která by tento problém vyřešila.

V kapitole, která se zabývala výzkumným šetřením, byl stanoven cíl práce, jímž bylo zmapovat zkušenosti a povědomí lidí současné společnosti, ale také pomocí modelových situací zjistit, jak by se lidé v jednotlivých a jinak náročných či nebezpečných situacích zachovali, jak by reagovali a následně jednali. Tento cíl byl společně s hypotézami splněn.

Lidé v současné společnosti mají s efektem přihlížejícího zkušenosti spíše z pohledu z pohledu přihlížejícího, jelikož uváděli, že se v situaci, kdy by byli odkázáni na pomoc od cizí osoby příliš nenacházeli. Povědomí respondentů o tomto efektu je sice značné ale s odbornou terminologií a názvem nejsou ztotožněni. Z reakcí převažovalo spíše prosociální chování a intervence než ignorance a nečinnost, což je lehce překvapující vzhledem k nemálo experimentům, které dokazují opak. Z neznámých důvodů se tak lidé nejen v České republice ale i všude po světě, když se dostanou do krizové situace rozhodnout buď pro nesmírně hrdinský čin i za okolností, které by mohli ohrozit jejich život nebo naopak se stát nečinným přihlížejícím, který v sobě nedokáže najít sílu ani pro přivolání pomoci. Ve shrnutí výzkumného šetření byla ve třech případech hypotéza potvrzena a v jednom případě se hypotéza nepotvrdila. Nebyl zde prokázán vztah mezi poskytnutím pomoci respondentovi v minulosti a jeho následnému opěťování pomoci v budoucnu.

Bakalářská práce by mohla posloužit podle mého názoru jako jistá možnost edukace široké veřejnosti o problému efektu přihlížejícího. Nespočet faktorů ovlivňující jedincovo chování v náročných situacích není lidem příliš známo a jejich nevědomost tak může způsobit např. odsuzování chování druhých. Dle mého názoru by na toto téma bylo určitě přínosné udělat experiment s větším počtem respondentů, jelikož jsou zde jisté faktory, které jedince ovlivňují při vyplňování dotazníku, a to spíše v negativním slova smyslu. Myslím si, že i při školení první pomoci (na školách, pro veřejnost, v autoškolách apod.), by se na efekt přihlížejícího mělo upozornit a frekventanty s touto problematikou seznámit. Povědomí o efektu přihlížejícího by podle mého názoru měly mít kromě široké veřejnosti hlavně všechny profese, které zahrnují intervenci v krizové situaci jako např. policisté, záchranáři či hasiči, jelikož tento fenomén může ovlivnit jejich práci a způsob zásahu. Snížení výskytu tohoto fenoménu spatřuji v dostatečné edukaci profesionálů ale i laiků, a poskytnutí instrukcí, jak se v dané situaci zachovat či co udělat, aby nedocházelo k rozsáhlejším následkům.

Seznam použitých zdrojů

CUMMINS, Denise D. *Záhady experimentální psychologie: Co psychologové zjistili o myšlení, citech, a chování člověka*. Praha: Portál, 1998. 237 s. ISBN 80-7178-186-X.

ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Forezní psychologie*. 2. upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. 439 s. ISBN 978-80-7380-213-4.

ČÍRTKOVÁ, Ludmila a VITOUŠOVÁ, Petra. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů: příručka pro pomáhající profese*. Praha: Grada, 2007. 191 s. ISBN 978-80-247-2014-2.

DURDÍK, Tomáš, ČÍRTKOVÁ, Ludmila, HÁKOVÁ, Daniela a VITOUŠOVÁ, Petra et al. *Zákon o obětech trestných činů: komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2018. 435 s. ISBN 978-80-7598-109-7.

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, Edice pedagogické literatury, 2000. 207 s. ISBN 80-85931-79-6.

HAYESOVÁ, Nicky. *Základy sociální psychologie*. 6. vyd. Praha: Portál, 2011, 166 s. ISBN 978-80-7367-909-5.

HÁBL, Jan. *I když se nikdo nedívá: fundamentální otázky etického vychovatelství*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015. 190 s. ISBN 978-80-7465-187-8.

HOLCR, Květoň. *Kriminologie*. Praha: Leges, 2009. 190 s. ISBN 978-80-87212-27-1.

LANGMEIER, Josef a KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 4. vyd. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). 368 s. ISBN 978-80-247-1284-0.

LAUSTER, Peter. *Nenechte si nic líbit: umění, jak se prosadit*. Praha: Knižní klub, 1994. 207 s. ISBN 80-85634-62-7.

LE BON, Gustave. *Psychologie davu*. 4. vyd. Praha: Portál, 2016. 168 s. ISBN 978-80-262-1028-3.

MIKŠÍK, Oldřich. *Hromadné psychické jevy: psychologie hromadného chování*. Praha: Karolinum, 2005. 269 s. ISBN 80-246-0930-4.

MLČÁK, Zdeněk. *Prosociální chování v kontextu dispozičních aspektů osobnosti*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2010. 237 s. ISBN 978-80-7368-857-8.

NAKONEČNÝ, Milan. *Sociální psychologie*. 2. rozšířené a přepracované vydání. Praha: Academia, 2009. 498 s. ISBN 978-80-200-1679-9.

PAULÍK, Karel et al. *Moderátory a mediátory zátěžové odolnosti*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2009. 240 s. ISBN 978-80-7368-635-2.

PAULÍK, Karel. *Psychologie lidské osobnosti*. Praha: Grada, 2010. 240 s. ISBN 978-80-247-2959-6.

PLETZER, Marc A. *Emoční inteligence: jak ji rozvíjet a využívat*. Praha: Grada, 2009. 176 s. ISBN 978-80-247-3057-8.

SLATER, Lauren. *Pandořina skříňka. Nejvýznamnější psychologické experimenty dvacátého století*. Praha: Dokořán, 2008. 303 s. ISBN 978-80-7363-090-4.

VELIKOVSKÁ, Martina. *Psychologie obětí trestných činů: proces viktimizace, status oběti a jeho význam, prevence a vyrovnávání se s viktimizací, reálné případy z policejní praxe*. Praha: Grada, 2016. 168 s. ISBN 978-80-247-4849-8.

VÝROST, Jozef a SLAMĚNÍK, Ivan. *Sociální psychologie*. Praha: ISV, 1997. 453 s. ISBN 80-85866-20-X.

Internetové zdroje

BAR-TAL, Daniel. Altruistic motivation to help: definition, utility and operationalization. In: Humboldt Journal of Social Relations: Altruism & Prosocial Behaviour [online]. Vol. 13, No. ½, pp. 3-14. 1986 [cit. 2020-02-24]. Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/23262656?seq=7#metadata_info_tab_contents.

BROWN G., Kenneth. The bystander effect is complicated – here’s why. In: *Youtube* [online]. 12.07.2015 [cit.2020-03-30]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=Ufs8cKyzLvg>. Kanál uživatele TEDx Talks.

FRANZ, Jiří a Linda BUŘIČOVÁ. Bystander fenomén. In: *Urgentní medicína: Časopis pro neodkladnou lékařskou péči* [online]. České Budějovice: MEDIPRAX CB. 2005, roč. 8, č. 3, s. 31-33 [cit. 2020-02-24]. ISSN 1212-1924. Dostupné z: https://urgentnimedicina.cz/casopisy/UM_2005_03.pdf.

LATANÉ, Bibb a DARLEY, John M. Bystander „apathy“. In: *American Scientist* [online]. Vol. 57, No. 2, pp. 244-268. 1969 [cit. 2020-02-24]. Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/27828530?read-now=1&seq=1#metadata_info_tab_contents.

Sborníky a periodika

KEBZA, Vladimír a ŠOLCOVÁ, Iva. Resilience: některé novější koncepce psychické odolnosti. In: *Československá psychologie: časopis pro psychologickou teorii a praxi*. Praha: ČSAV, 2015, roč. 59, č. 5, 444-451 s. ISSN 0009-062X.

OUDOVÁ, Drahomíra. Aktuální otázky psychologie učitele. In: LAŠEK, Jan. *Prosociální chování a zvládání zátěže*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004. s. 61-65. ISBN 80-7041-210-0.

URBANOVÁ, Martina. Humanitní vědy: klíčová témata a evropská integrace na počátku 21. století. *Sociální kontrola a její prostředky v 21. století*. Brno: Linie, Vysoká škola Karla Engliš, 2002. 80-94 s. ISBN 80-903089-7-X.

Legislativa

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů. In: *Trestní předpisy*. [cit 2020-02-12]. ISBN: 978-80-7488-376-7.

Seznam grafů

Graf č. 1: Pohlaví	49
Graf č. 2 Věk.....	50
Graf č. 3 Bydliště	50
Graf č. 4 Nejvyšší dosažené vzdělání	51
Graf č. 5 Povědomí o efektu přihlížejícího	52
Graf č. 6 Zdroj informací o efektu přihlížejícího.....	52
Graf č. 7 Přítomnost u krizové situace.....	53
Graf č. 8 Podílení se na pomoci.....	53
Graf č. 9 Potřeba pomoci od kolemjdoucích	54
Graf č. 10 Poskytnutá pomoc.....	55
Graf č. 11 Legislativní úprava efektu přihlížejícího	55
Graf č. 12 První pomoc.....	56
Graf č. 13 Poskytnutí první pomoci.....	56
Graf č. 14 Povinnost poskytnout pomoc.....	57
Graf č. 15 Faktory ovlivňující ochotu pomoci.....	58
Graf č. 16 Důvody neposkytnutí pomoci.....	59
Graf č. 17 Modelová situace I.: zdravotní indispozice	60
Graf č. 18 Okolnosti ovlivňující ochotu pomoci I.	61
Graf č. 19 Modelová situace II.: volání o pomoc	62
Graf č. 20 Okolnosti ovlivňující ochotu pomoci II.....	63
Graf č. 21 Modelová situace III.: autonehoda	64
Graf č. 22 Okolnosti ovlivňující ochotu pomoci III.	65

Přílohy

Příloha A: Dotazník

Efekt přihlížejícího a jeho projevy v současné společnosti

Dobrý den,

jsem studentkou oboru Sociální patologie a prevence na UHK a tímto bych Vás chtěla poprosit o vyplnění dotazníku, který mi poslouží k vypracování mé bakalářské práce, která se zaměřuje na efekt přihlížejícího (tzv. bystander fenomén). Dotazník je anonymní. Svou odpověď prosím vždy zakroužkujte (někde je možné uvést více odpovědí).

Předem děkuji za vyplnění.

1. Jaké je Vaše pohlaví?

- a) Žena
- b) Muž

2. Jaký je Váš věk?

- a) 18-29 let
- b) 30-44 let
- c) 45-59 let
- d) 60 let a více

3. Jaké je Vaše bydliště?

- a) Vesnice
- b) Město

4. Nejvyšší dosažené vzdělání

- a) Základní vzdělání
- b) Střední vzdělání s výučním listem
- c) Střední vzdělání s maturitou
- d) Vysokoškolské vzdělání

- 5. Slyšel/a jste někdy o efektu přihlížejícího (tzv. bystander fenoménu)?**
- a) Ano
  - b) Ne
- 6. Pokud jste odpověděl/a ano, jak jste se o tomto fenoménu dozvěděl/a?**
- a) Z televize
  - b) Z literatury/novin
  - c) Od někoho z rodiny či přátel
  - d) Na internetu
  - e) Jinde. Napište, kde.....
- 7. Byl/a jste někdy přítomna u krizové situace? (Krizová situace, tedy situace, kdy je ohroženo zdraví nebo život nějaké osoby, vyžadující okamžitou pomoc.)**
- a) Ano
  - b) Ne
- 8. Pokud jste odpověděl/a ano, podílel/a jste se na pomoci?**
- a) Ano
  - b) Ne. Napište, proč ne.....
- 9. Ocitl/a jste se někdy v krizové situaci, kdy jste potřeboval/a pomoc od náhodného kolemjdoucího?**
- a) Ano
  - b) Ne
- 10. Pokud jste odpověděl/a ano, byla Vám pomoc poskytnuta?**
- a) Ano
  - b) Ne
- 11. Je podle Vás povinnost poskytnutí pomoci legislativně upravená?**
- a) Ano
  - b) Spíše ano
  - c) Nevím

- d) Spíše ne
- e) Ne

12. Absolvoval/a jste někdy kurz/přednášku o poskytování první pomoci?

- a) Ano
- b) Ne

13. Dokázal/a byste v případě potřeby první pomoc poskytnout?

- a) Ano
- b) Spíše ano
- c) Nevím
- d) Spíše ne
- e) Ne

14. Cítil/a byste se povinen/povinna poskytnout pomoc, pokud by na místě nikdo jiný nebyl?

- a) Ano
- b) Ne
- c) Záleželo by na situaci

15. Jaký faktor by Vás pravděpodobně nejvíce ovlivnil v krizové situaci k ochotě pomoci?

- a) Pohlaví oběti
- b) Věk oběti
- c) Vzhled oběti
- d) Etnikum oběti
- e) Vztah k oběti
- f) Můj čas
- g) Místo události
- h) Mé kompetence
- i) Nebezpečnost situace
- j) Počet lidí u události
- k) Nejednoznačnost situace
- l) V minulosti mi byla poskytnuta pomoc

**16. Z jakých důvodů si myslíte, že lidé nejsou ochotni pomoc poskytnout?
Napište svými slovy.**

I. Modelová situace: zdravotní indispozice

17. Na rušné ulici vidíte muže ve středním věku, začne se opírat o sloup a záhy padá na zem do bezvědomí. Jaká by byla Vaše reakce?

- a) Půjdu bez váhání k němu a budu se snažit zjistit jeho zdravotní stav, případně zavolat sanitku.
- b) Zastavím a podívám se, jestli někdo další viděl celou situaci, a jestli se někdo jiný zastaví a půjde k němu. Když uvidím, že k muži nikdo nejde, půjdu mu pomoci.
- c) Když vidím, že u muže již někdo stojí, dále se o situaci nezajímám.
- d) Nevšímám si ho, na ulici je dost lidí, kteří by mu mohli pomoci.
- e) Pokud se neztotožňujete s žádnou z výše uvedených možností, napište svou vlastní reakci.....

18. Okolnosti, které by mohly ovlivnit moji ochotu pomoci: (můžete vybrat až 3 odpovědi)

- a) Pokud u muže spatřím lahev s alkoholem či z něj alkohol půjde cítit.
- b) Pokud by měl na sobě špinavé a roztrhané oblečení (zanedbaný vzhled).
- c) Pokud bych pospíchal/a do práce/školy/na schůzku apod.
- d) Pokud bych na ulici byl/a sám/sama.
- e) Pokud by to byl někdo, koho znám.
- f) Pokud bych věděl/a, jak poskytnout první pomoc.
- g) Pomohl/a bych bez ohledu na okolnosti.
- h) Jiné okolnosti. Napište, jaké.....

II. Modelová situace: volání o pomoc

19. Jdete po setmění po městě, kde v tuto dobu nebývá příliš mnoho lidí a uslyšíte volání o pomoc neznámé ženy, které vychází z jedné z uliček. Jaká by byla Vaše reakce?

- a) Dělán, že křik neslyším a raději pokračuji v chůzi.
- b) Zastavím se, poslouchám křik a snažím se zjistit, co se děje.
- c) Půjdu na místo, odkud křik přichází.
- d) Přivolám pomoc (tísňová linka, policie).

- e) Pokud se neztotožňujete s žádnou z výše uvedených možností, napište svou vlastní reakci.....

20. Okolnosti, které by mohly ovlivnit moji ochotu pomoci: (můžete vybrat až 3 odpovědi)

- a) Pokud bych na místě nebyl sám/sama.
- b) Pokud bych měl/a u sebe něco, čím bych se případně mohl/a bránit.
- c) Pokud by se jednalo o místo, které dobře znám.
- d) Pokud by bylo na místě nějaké městské osvětlení.
- e) Pomohl/a bych bez ohledu na okolnosti.
- f) Jiné okolnosti. Napište, jaké.....

III. Modelová situace: autonehoda

21. Přijíždíte k místu, kde se stala autonehoda. Jedno auto je obrácené a leží na střeše. Druhé auto je v příkopu. Silnice je celkem frekventovaná, protože spousta lidí touto dobou jezdí domů z práce. Jaká by byla Vaše reakce?

- a) Zastavím na vhodném místě a dojdu se k autům podívat, jestli jsou všichni v pořádku.
- b) Když vidím, že nikdo jiný nezastavuje, také nezastavím.
- c) Když vidím, že nikdo jiný nezastavuje, zastavím a okamžitě přivolám pomoc (sanitku, hasiče, policii).
- d) Kouknu se na nehodu a vyhodnotím si, že na zásah tak závažné události nemám kompetence a jedu dál.
- e) Pokud se neztotožňujete s žádnou z výše uvedených možností, napište svou vlastní reakci.....

22. Okolnosti, které by mohly ovlivnit moji ochotu pomoci: (můžete vybrat až 3 odpovědi)

- a) Pokud bych v autě nejel sám/sama.
- b) Pokud bych věděl/a, jak poskytnout první pomoc.
- c) Pokud bych viděl/a, že jsou v autě zranění lidé.
- d) Pokud by to byl někdo, koho znám.
- e) Pokud bych měl/a čas.
- f) Pomohl/a bych bez ohledu na okolnosti.
- g) Jiné okolnosti. Napište, jaké.....